sint Iudæi potissimum recepturi, Irenæus lib. 5. ca. 25. Ambrosius in commentar. in Psal. 43. Rufinus in exposit. symboli, Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Beda, & Euthymius, in commentariis, & Theodorus Mopsuest. & Apollinarius in Græcorum Catena. Quod autem dicit *si quis*, non est dubitantis, sed generaliter potius affirmantis, quasi dicat: Quisquis alius nomine suo veniet, eum recipietis: adeo peruersi estis iudicii. Quare magis conuenit vt non solum de Antichristo, sed de omnibus falsis Prophetis generaliter interpretemur, qui currebant, cum non mitterētur. Familiare enim Iudæis erat eos potius, quam veros recipere Prophetas. Sub Christi tempora nonnullos venisse, qui se Messiam esse mentiti fuerint, partim ex Luca Actor. 5. 36. 37. partim ex Iosepho lib. 18. antiq. 14. & 2. & ex Eusebio lib. 4. hist. Eccles. cap. 6. discimus. Idem Christus monuit Matth. 24. 5. 23. Neq; contra sunt, quæ illis & hic dicit, quod illic in nomine Christi, hic proprio ipsorum nomine venturos dicat. Illic enim venire in nomine Christi, est mentiri se Christum esse, & à Deo missum, cum re vera non sit: hic *in nomine suo* venire est, non venire à Deo missum.

Hieremiæ 23. 21.

44. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est, non quæritis?*] Gloriam ab inuicem accipere est gloriam ab hominibus homines, alios ab aliis aucupari, atque captare. Quo autem modo ea humanæ gloriæ cupiditas eos, quo minus crederent, impediret, apte Leontius, Cyrillus, & Theophylactus edisserunt: dum principes, sacerdotes, & Pharisæi religiosi, & diligentes legis Moysis, veterumque traditionum obseruatores apud populum videri volebant: contra vero populus, dum apud principes sanctitatis opinione gratiam inire, non solum ad Christum venire noluisse; sed illi etiam & omnibus quæque docebat, quæque faciebat repugnasse. Tu, inquiunt illi, *discipulus illius sis, nos Moysi discipuli sumus*. Ioann. 9. 18. Potuit, inquit Cyrillus, tanquam rem certam, vt reuera est, gloriam hominum, & gloriam Dei inter se pugnare: neque magis conuenire simul posse, qua sapientiam Dei, & sapientiam hominum, quarum altera alteri stultitia est. 1. Cor. 1. 21. 23. & 2. 14. & 3. 19. Hoc est, quod ait idem D. Paulus ad Gal. 1. 10. *Si adhuc hominibus placerē, Christi seruus non essem.* Hoc hodie multis hæreticis, nonnullis etiam Catholicis accidit. Apud illos multi, vt suam aliis fidem probent, aut ne inconstantiæ, & leuitatis notam subeant, non solum ad Ecclesiam, vnde malo consilio exierunt, redire nolunt, sed crudelissimi etiam in Catholicos sunt: lacerare conuitiis Christi Vicarium, ridere sacra, simplicitatem: & fidem nostram stultitiã appellare, vt satis idonei ministri esse videantur: apud hos nõnulli, dum gratiam apud principes viros quærunt, Christi seruos repugnante sæpe conscientia persequuntur, ac vexant.

Gloria hominum, & gloria Dei inter se pugnant.

45 *Nolite putare, quod ego accusaturus sim vos apud Patrem; est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.*] Ex iis quæ modo diximus intelligitur, quorsum Christus hoc dixerit. Videri Iudæi volebant studio seruandæ legis Moysis aduersari Christo, dixerat eos id nõ apud Deum, sed apud homines gloriam captantes facere, addit nunc fore, vt id in extremo iudicio manifestum futurum sit, vbi ille ipse Moyses, cuius studio fingebant se cum Christo bellum gerere, accusaturus eos sit, quod ei non crediderint, quem ipse eis demonstrauerat. *Prophetam*, inquit, *de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsũ audies*, Deut. 18. 15. & *non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est.* Genes. 49. 10. Omnes etiam ceremoniæ, omnes fere historiæ, quas Moyses scripsit, Christum demonstrabant, illi adeo peruerso erant iudicio, vt vmbris crederent, veritati non crederent. In hunc ferme sensum Chrysostomus & Cyrillus exponunt. Quo autem modo dicat se eos non accusaturum, præsertim cum alio loco dicat, *Qui confitebitur me coram hominibus: confitebor & ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est: qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo* Matt. 10. 32. 33. Recte, quamuis non aperte, Cyrillus docet accusaturum quidem esse Iudæos Christum, nec id eum hoc loco negare voluisse, sed hoc tantum significasse, non opus fore, vt ipse eos accuset, Moysem ipsum: in quo ipsi confiderent, abunde eos accusaturũ esse. Aliquanto aliter Euthymius: etsi id me facere oportebat, minime tamen faciam, quia clemens sum. Beda, vero, ideo non accuso, quia non veni damnare, sed saluare. At quomodo accusaturus Moyses? quia ex ipsius libris in iudicio conuincentur, Christo, cui credere debebant, non credidisse. *Et libri*, inquit, *aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex iis, quæ scripta sunt in libris*, Apoc. 20. 12. Quod autem addit, *In quo vos speratis*, apte admodum adiectum est, vt testimonii grauitatem augeat, quasi dicat, non ego vos accusabo, cuius testimonium tanquam hominis à vobis offensi, & proprium vlcisci volentis iniuriam suspectum esse posset: accusabit vos Moyses, in quo vos spem omnem vestram collocatis, cuius vobis testimonium suspectum esse non potest. An hoc reprehendendo dicat, quod in Moyse spem haberent, non abs re potest dubitari. Leontius quidem valde probabiliter existimat esse reprehensionem: debuisse enim Moysi quidem credere, sperare autem non in illo, sed in Deo debuisse. Contra vero illi faciebant: Moysi non credebant, & in illo sperabant. Quemadmodum ergo ante eos reprehendens dixit, *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere*: ita nunc dicit de Moyse, *In quo vos speratis*, vt Euthymius obseruauit. Vnde colligitur Moysem hoc loco scripturam Moysis appellari, in qua illi dicuntur spem suam positam habuisse, quia existimabant se ceremoniarum, & legalium mandatorum obseruatione vitam æternam consecuturos, *quia ex operibus legis*, vt ait D. Paulus, *non iustificatur omnis caro coram illo*. Rom. 3. 20. & ad Galat. 2. 16.

Sup. c. 3. 17.

46. *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit.* Gr. ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, crederetis vtique mihi. Nec enim dubitantis hoc loco, sed affirmãtis particula est, vt etiam Alcuinus apud D. Thomam adnotauit. Itaque vetustissimi auctores non vertunt, *crederetis forsitan*, sed crederetis mihi, vt alicubi Cyprianus, & August. lib. 16. contra Faustum c. 26. Itaque quod Rupertus notat propterea dixisse forsitan, vt indicaret tam obstinatos eos esse, vt etiamsi Moysi crederent, fortasse non essent sibi credituri, locum non habet. Quærit Leontius cur, cum de se Moysem scripsisse dixerit, scripturæ locum non indicauerit? Eius rei tres rationes affert. Prima est, vt eos ad euoluendas, scrutandasque, vt ante dixerat, scripturas excitaret. Secunda, vt cogerentur ipsum interrogare, vbinam de ipso scripsisset Moyses. Tertia, ne si illis dixisset & adhuc nollent credere, maiorem illis pœnam accumularet. Potuit aliam fortasse probabiliorem addere, propterea certum locum non designasse, vt indicaret Moysem non vno quidem, aut altero loco, sed vbiq; de se scripsisse. Omnia enim, vt supra dicebamus, quæq; dicta, quæq; facta, quæq; constituta apud illũ commemorantur, aut Christum promittebant, aut venturum significabant.

Cur scripturæ locum nõ indicauerit Christus.

47. *Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis.*] Duplex in his verbis latet antithesis, ex qua

qua Christus à maiori ad minus per negationem argumentatur. Altera est inter Christum, & Moysem, quorum Moyses quidem apud Iudæos maximam, Christus minimam habebat auctoritatem. Altera inter scripta, & verba; plus enim scriptis, quam verbis credere solemus, quia magis meditati, atque attenti, magisque vacuo affectibus animo solemus scribere, quam loqui. Si ergo Moysis, cui tantum tribuebant, scriptis non credebant; quomodo Christi verbis poterant credere, quem legis violatorem, & populi seductorem arbitrabantur? Quærit Rupertus, qui fieri potuerit, vt in Moyse sperarent, & tamen illi non crederent? Respondet his verbis, *Res*, inquit, *nunc exigit, illam, quæ à sanctis Patribus recte perspecta est, non prætermittere distinctionem fidei. Audenter dicunt, quia sine fide nec infidelis viuit. Nam si infidelem percunctari velis, quem patrem, aut quam matrem habuerit, protinus respondet illum, atque illam. Quem si statim requiras, vtrum nouerit, quando conceptus sit, vel quando natus; nihil horum se nosse fatebitur, & tamen, quod non vidit, credit. Habent etenim infideles fidem, sed vtinam in Deum, quam si haberent, infideles non essent. Cum itaque sit fides, quam infideles quoque habere possunt, optime tenebant, & nunc tenent Iudæi nobiles, & sanctos patres se habuisse Abraham, Isaac, & Iacob. principes, ac duces, Regesque, & sacerdotes & turgidam spem magno vento superbiæ gestabant, de illorum meritis nimium præsumentes. At vero spem in Deum, vel fidem per quam Abraham, cæterique patres iustificati sunt, illos non habere, vel habuisse satis vsque hodie manifestum est.* Breuius erat, & clarius, credidisse eos Moysi, quia generaliter credebant omnia, quæ ille scripserat, esse vera; non credidisse, quia alio credebant sensu, quam ab eo dicta erant. Nec enim legem illis dederat, vt in lege securi hærerent, sed vt per legem ad Christum venirent: illi vero relicto Christo in sola lege sibi placebant.

CAPVT VI.

1. *POST hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis: 2. & sequebatur eum multitudo* Mat. 14. b. 13.
magna, quia videbant signa, quæ faciebat super his, qui infirmabantur. 3. Subiit ergo in mon- Mar. 7. c. 32.
tem Iesus: & ibi sedebat cum discipulis suis. 4. Erat autem proximum Pascha dies festus Iu- Luc. 9. b. 10.
dæorum. 5. Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad
eum, dixit ad Philippum: Vnde ememus panes: vt manducent hi? 6. Hoc autem dicebat tentans eum: ipse e-
nim sciebat quid esset facturus. 7. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt
vnusquisque modicum quid accipiat. 8. Dicit ei vnus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: 9. Est
puer vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? 10. Dixit ergo
Iesus: Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi
quinq; millia. 11. Accepit ergo Iesus panes: & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus similiter & ex pisci-
bus quantum volebant. 12. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superauerunt fragmenta,
ne pereant. 13. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordea-
ceis, quæ superfuerunt his, qui manducauerant. 14. Illi ergo homines cum vidissent quod Iesus fecerat signum,
dicebant: Quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum. 15. Iesus ergo cum cognouisset, quia venturi
essent vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. 16. Vt autem sero factum est,
descenderunt discipuli eius ad mare. 17. Et cum ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum: &
tenebræ iam factæ erant: & non venerat ad eos Iesus. 18. Mare autem, vento magno flante, exurgebat. 19. Mat. 14. c. 23.
Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinq; aut triginta, vident Iesum ambulantem supra mare, & pro- Mar. 6. f. 46.
ximum naui fieri, & timuerunt. 20. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere. 21. Voluerunt ergo accipere eum
in nauim: & statim nauis fuit ad terram, in quam ibant. 22. Altera die, turba, quæ stabat trans mare, vidit
quia nauicula alia non erat ibi nisi vna, & quia introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius
abiissent: 23. aliæ vero superuenerunt naues à Tiberiade iuxta locum vbi manducauerant panem, gratias agen-
te Domino. 24. Cum ergo vidisset turba, quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas,
& venerunt Capharnaum quærentes Iesum. 25. Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quan-
do huc venisti? 26. Respondit eis Iesus, & dixit: Amen, amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signa,
sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. 27. Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vi-
tam æternam, quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signauit Deus. 28. Dixerunt ergo ad eum:
Quid faciemus, vt operemur opera Dei? 29. Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum Sup. 1. c. 32.
quem misit ille. 30. dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum vt videamus, & credamus tibi? quid operaris? Matth. 3. d. 17. et 17. a. 5
31. Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cœlo dedit eis manducare. 32. Ioan. 3. d. 25
Dixit ergo eis Iesus: Amen, amen dico vobis: Non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat Exo. 6. c. 14.
vobis panem de cœlo verum. 33. Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo. 34. Di- Num. 11. b. 7.
xerunt ergo ad eum: Domine semper da nobis panem hunc. 35. Dixit autem ei Iesus: Ego sum panis vitæ: qui Ps. 77. c. 24.
venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet vmquam. 36. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & Sap. 16. c. 20
non credidistis. 37. Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet: & eum, qui venit ad me, non eiiciam fo- Eccle. 24. c. 29.
ras: 38. quia descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. 39. Hæc
est autem voluntas eius, qui misit me, Patris: vt omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud
in nouissimo die. 40. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me: vt omnis, qui videt Filium, & cre-
dit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. 41. Murmurabant ergo Iudæi
de illo, quia dixisset: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi, 42. & dicebant: Nonne hic est Iesus filius
Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic: Quia de cœlo descendi? 43. Re- Matth. 13. g. 55.
spondit

spondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicem: 44. nemo potest venire ad me, nisi Pater,
qui misit me, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. 45. Est scriptum in Prophetis: Et erunt
Isa.54.c 13. *omnes docibiles Dei. Omnis, qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me. 46. Non quia Patrem vidit*
Matt.11.d. *quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic vidit Patrem. 47. Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, habet*
27 Eco.16.c 13 *vitam æternam. 48. Ego sum panis vitæ. 49. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mor-*
tui sunt. 50. Hic est panis de cælo descendens: vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. 51. Ego sum panis
viuus, qui de cælo descendi. 52. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis, quem ego dabo,
caro mea est pro mundi vita. 53. Litigabant ergo Iudæi ad inuicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem
suam dare ad manducandum? 54. Dixit ergo eis Iesus: Amen, amen dico vobis: Nisi manducaueritis carnem
1 Cor.11.f. *Filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. 55. Qui manducat meam carnem, &*
27. *bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. 56. Caro enim mea ve-*
re est cibus: & sanguis meus, vere est potus. 57. qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me
manet, & ego in illo. 58. Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse
viuet propter me. 59. Hic est panis, qui de cælo descendit. Non sicut manducauerunt patres vestri manna, &
mortui sunt. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum. 16. Hæc dixit in synagoga docens, in Capharna-
um. 61. Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? 62.
Sup 3 6,13. *Sciens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent, de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat?*
63. Si ergo videritis Filium hominis ascendentem vbi erat prius? 64. Spiritus est, qui viuificat: caro non pro-
dest quidquam, verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. 65. Sed sunt quidam ex vobis, qui non
credunt. Sciebat enim ab initio Iesus qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum. 66. Et dicebat: Pro-
pterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo. 67. Ex hoc multi discipulo-
rum eius abierunt retro: & iam non cum illo ambulabant. 68. Dixit ergo Iesus ad duodecim: Nunquid &
Matt.16.c. *vos vultis abire? 69. Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes. 70.*
17. *& nos credidimus, & cognouimus, quia tu es Christus Filius Dei. 71. Respondit eis Iesus: Nonne ego vos duo-*
Mar.8.c 19 Luc.9.b.20. *decim elegi: & ex vobis vnus diabolus est? 72. Dicebat autem Iudam Simonis Iscariotem: hic enim erat tra-*
diturus eum, cum esset vnus ex duodecim.

IN CAPVT VI.

1. POST *hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis.*] Quo tempore gesta fuerint, quæ hoc loco Ioannes narrat, apud Matth.c.14.13. disputauimus; ibi non solum temporis, sed totius etiam historiæ huius explicationem videri lector poterit. Duo tantum hic quæri possunt, quæ illic non sunt à nobis explicata. Alterum quantum temporis spatium per particulam illam *Post hæc*, significetur, id est quantum temporis intercesserit inter ea, quæ superiore capite narrata sunt, & ea quæ modo narrantur. Alterum cur Ioannes tam multis prætermissis rebus Ioannis Baptistæ morte, missione ad prædicandum Apostolorum, aliisque multis, quas geri à Christo eo interuallo necesse fuit, & alii Euangelistæ commemorarunt, solam hanc recitet historiam, quæ satis iam ab aliis narrata esse videbatur, præsertim cum ea se tantum voluisse scribere profiteri videatur, quæ ab aliis essent tribus Euangelistis prætermissa. Prima quæstio ex iis, quæ diximus cap.5.1. facile soluitur. Probauimus enim illic ea, quæ superiore capite dicta sunt, in festo Pentecostes facta fuisse; quæ autem hic Ioannes narrat, appropinquante iam Pascha contigisse dicit ℣.4. Necesse ergo est decem circiter menses inter illam, & hanc historiam intercessisse. Nam non diuerso, sed eodem accidisse anno, nemo dubitat, & facile ex iis, quæ illic diximus, probari potest. Altera quæstio ex coniectura eorum, quę in hoc capite scribit Ioannes, explicari potest. Scribit multa, quæ Christus huius occasione miraculi & de corpore, & sanguine suo disputauit, quæ explicare Ioannes, vt gesta fuerant, nisi explicata occasione non potuit. Adde quod in hoc ipso miraculo multa narrat, quæ fuerant ab aliis Euangelistis prætermissa, factum hoc esse prope Paschæ tempus ℣.4. Philippum à Christo interrogatum, *vnde ememus panes, vt manducent hi?* ℣.5. turbam viso miraculo clamasse, *hic est vere Propheta*, ℣.14. voluisse Christum Regem facere; eum ea de causa fugisse ℣.15. Cætera vsq; ad ℣.14. apud Matth. explicauimus.

Ioannes ab aliis prætermissa scribere se profitetur.

14. *Illi ergo homines cum vidissent, quod Iesus fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum.*] Exponit Euangelista, quis fructus miraculum consecutus sit, quod alii Euangelistæ non dixerant; homines magnitudine miraculi commotos existimasse eum esse Prophetam illum, qui promissus fuerat Deut.18.15. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies*; nam ad eum locum hic turbam alludere dubium non est, & omnes auctores notant. Nec enim qualemcumque Prophetam esse dicunt, sed addito emphatico articulo ὁ προφήτης Prophetam illum, & adiuncto aduerbio ἀληθῶς *vere*, & descriptione, *qui venturus est in mundum*, ὁ ἐρχόμενος qui venturus erat, quē expectabamus. Sic enim Messiam describunt. Prophetam vocant non à rebus futuris prædicendis, quum nihildum ab eo prædictum scirent se Hebræorū consuetudine, qui vt alibi docuimus, omnes viros sanctos, omnes doctores à Deo missos Prophetas vocant, sicut & Ioannes Baptista cum nihil futurum inueniatur prædixisse, *Propheta* tamen, *& plus quam Propheta* dictus est Matthæi 11.9. & 14.5. Quanquam D. Augustinus tract. 24. propter prædictionem Prophetam putat vocatum hoc loco Christum. Duplex hic quæstio, altera est, quid causæ fuerit, cur cum tam multa iam ante, & maiora fortasse, quam hoc tempore miracula vidissent, nunquam ante Prophetam, & Regem esse existimauerint; hoc viso miraculo Prophetam esse dixerint, & Regem facere voluerint. Causam hanc eius rei Cyrillus indicat, quod qui alia miracula viderant, Iudæi; qui hoc viderunt, Galilæi fuerint, & propensiores Galilæi, quam Iudæi ad fidem fuerint. At plura prius Christus in Galilæa, quam in Iudæa miracula fecerat. In Galilæam aquam mutauerat in vinum, capite 2. 9. Reguli filium curauerat, cap.4.50. & multa alia, quæ Matthæus capit. 8. & 9. præscribit. In Iudæa vix aliud ab eo ante id tempus miraculum factum legimus, quam quod illum

Propheta venturus dictus Messias.

Hebræi Prophetas omnes sanctos, & à Deo missos vocabant.

illum in piscina sanauerat paralyticum, capite 5. 9. Melius Chrysostomus, Theophylactus, & Euthym. gulæ hoc tribuunt; Prophetam acclamasse, quia panē eos saturauerat, quasi proprium Prophetæ esset homines pane, ac non potius verbo Dei pascere, increpare, corripere. Ego auaritiæ potius, & carnali Iudæorum sensui, quam gulę tribuo. Adeo in bona temporalia defixi erant, vt nihil supra cogitare viderentur, suumq; Messiam potissimum re definirent, quod se omnes diuites facturus esset. Cum ergo vidissent eum paucos panes ita multiplicasset, vt quinque hominum millia saturasset, inuenisse se, qualem animo sibi finxerant, Messiam putauerunt; qui omni se rerū copia locupletare posset. At etiam viderant aquam in vinum mutauisse, quod eandem auaritiam irritare poterat. Viderant sane, sed pauci priuata in domo; hoc autem miraculum plusquam quinque hominum millia viderunt. Et illud erat primum, itaque minus commouere homines potuit, vt Messiam esse cogitarent; hoc in eo genere erat secundum, vnde colligere potuerunt Messiam esse, qui non semel; sed bis iam, quæ ad vsum vitæ necessaria sunt, mirabiliter suppeditasset. Altera quæstio, cur non maiorem ex eo miraculo opinionem de eo conceperint, quam vt existimarent esse Prophetam, vt Leontius, Augustinus, & Rupertus adnotauerunt. Solutio eadem, quæ superioris quæstionis esse potest. Terreni & carnales homines, vt ait Leontius, nihil nisi terrenum, & carnale cogitabant. Et cum colligere deberent esse Deum, qui, quas ipse fecisset, creaturas, prout vellet, multiplicaret; Prophetam modo esse, vt Regem fingunt, qui, quæ ipsi maxime cupiebant, bona dare posset.

15. *Iesus ergo cum cognouisset, quia venturi essent, vt raperent eum, & facerent eum Regem, fugit iterum in montem ipse solus.*] Cognouit aut ex verbis, vel signo aliquo; aut, quod multo est probabilius, ex solis, quas ipse perspiciebat, eorum cogitationibus, vt & Leontius existimat. Hoc ergo modo cum cognouisset eos venturos esse, hoc est venire velle, aut fore vt venirent, si expectaret, vt ipsum raperent, ac Regem facerent, aufugit. Quid? an verus non erat Rex? Erat sane; sed generis alterius, quam illi eum facere volebant. Erat tanquam Deus omnium hominum, omnium rerum Rex; volebant illi non vt Deum, sed vt hominem proprium sibi Regem facere. Præterea etiam vt homo Rex erat, sed spiritualis *Regnum*, inquit, *meum non est de hoc mundo*: illi autem volebant Regem eum temporalem facere. Deniq; regnum illud ipsum spirituale nondum aduenerat; *quotidie* enim, vt ait Augu. *vt adueniat rogamus. Adueniet cum positi fuerint inimici eius* scabellum pedum eius; illi vero volebant regnandi tempus præuenire. *Venerat modo*, inquit August. & Beda, *non iam regnare, quomodo regnaturus est in eo, quod dicimus, Adueniat regnum tuum. Semper ille quidem cum Patre regnat, secundum quod est filius Dei, verbum Dei, verbum, per quod facta sunt omnia. Prædixerunt autem Prophetæ regnum eius, etiam secundum quod homo factus est Christus, & fecit fideles suos Christianos. Erit enim regnum Christianorum, quod modo colligitur, quod modo comparatur, quod modo emitur sanguine Christi. Erit aliquando manifestum regnum eius, quando aperta erit claritas sanctorum post iudiciū ab eo factum; quod iudicium supra ipse dixit, quod filius hominis facturus sit; de quo etiam Apostolus dixit, Cum tradiderit regnum Deo & Patri. Vnde etiam ipse ait, Venite benedicti patris mei percipite regnum, quod vobis paratum est ab initio mundi. Discipuli autem, & turbæ credentes in eum putauerant eum sic venisse, vt etiam regnaret. Hoc est velle rapere, & Regem facere, præuenire velle tempus eius, quod ipse apud se occultabat, vt opportune proderet, & opportune in fine sæculi declararet.* Indicat igitur Augustinus verbum illud *raperent* hanc vim habere, vt significet præuenire, præripere. Potius tamen videtur violentiam significare, vt sensus sit voluisse eos Christum etiam repugnantem Regem facere, id est declarare, proclamare. Hoc ille vt deuitaret, solus aufugit, nō solum modestia, vt Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius existimant, & vt doceret nos honores humanos fugere; sed etiam ne secessio aliqua Iudæorum, atque rebellio aduersus Romanos ea occasione fieret, quæ Euangelij prædicationem, & redemptionis mysterium impediret. Quod dicit Euangelista fugisse *iterum in montem*, indicat etiam ante fugisse, qđ ipse quidem Ioannes ante narrauerat, ℣.3. Quod autem addit fugisse solum, ita omnes intelligunt, vt nō solum turba, sed discipulis etiam suis relictis fugerit; idque ex duobus sequentibus versibus est manifestū. Itaque eius rei causa à nonnullis quæritur, cur ne discipulos quidem suos sequi se voluerit. Augustinus, & Beda docere videntur ideo fugisse solū, vt indicaret solum se in montem, id est, in cœlum ascensurum. Quis enim *ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo.* Sed hoc mysticum videtur esse. Theophylactus putat ideo fecisse, vt discipulorum probaret in se amorem, atque constantiam, quid acturi soli essent. Sic matres solent infantes ad breue tempus relinquere, seque abscondere, vt experiantur, quid soli agant, quomodo plorent, quomodo se matrem amare ostendant, quomodo ea absente viuere non posse. Magis, vt opinor, ad rem accommodata ratio est, vt dicamus idcirco relictis etiam discipulis effugisse, vt omnem prorsus à se regni speciem, affectationemque remoueret. Poterat enim duodecim Apostolorum comitatus aliquod regni specimen præ se ferre. A nemine quæri video, qua ratione solus fugere potuerit, certe fugientem, & discipuli, & turba omnis, quæ aderat, videre potuit; cur ergo saltem discipuli, quo fugere videbant, non sequebantur; quod & turbam ante fecisse legimus, cum in eundem prius montem secessisset? Matth.14.23. Hoc ipso quod nec illi qui eum Regem facere volebant, nec ipsius eum discipuli secuti sunt, non solum probabilem, sed pene certam ego coniecturam facio Christum se inuisibilem reddidisse, atque ita ab oculis eorum, qui aderant, euanuisse, vt nescirent, qua quoue se contulisset; itaque sequi non potuisse. Quod eo libentius dico, quod negant Caluinistæ inuisibilem se facere potuisse, ne concedere cogantur & in Eucharistiæ sacramento, quamuis non videatur, esse posse. Notent igitur hunc locum, qui disputaturi cum illis sunt. Vnus adhuc soluendus est nodus. Matth. c.14.23. hunc ipsum Christi secundum in montem ascensum exponens, non scribit ascendisse vt fugeret, sed vt oraret. In promptu est ratio, non narrauerat Matthæus, quomodo qui quinq; panibus satiati fuerant, Regem Christum constituere voluissent, ideo non potuit dicere fugisse. Dixit autem ascēdisse, vt oraret, quia ea de causa in montem potius, quam alium in locum fugit, vt remotus à tumultu commodius oraret.

Christus qualis Rex esset.

Inf. c.18.36.

Lib. 2. de sermone Domini in mōte, & epist. 121 ad Probam.

Psal.109 1.

Tract. 25.

Matt.6.19.

Cap 5.27.

1. ad Cor. 15. 24.

Mat.25.34

Cur solus fugerit Christus.

Sup. c.3.13. ad Ephes.4. 9.

16. *Vt autem sero factum est.*] Hoc ideo Euangelista videtur dicere, vt indicet discipulos in eodem loco mansisse vsq; ad noctem Christum expectantes, sperantesque fore, vt eundem in locum, vnde sese subduxerat, ad eos reuerteretur. Cum autem vidissent noctem ingruere, neque venisse eum; conscendisse nauiculam, vt irent in Capharnaum, vbi sciebāt eum frequentem esse solere, vt eum ibi quærerent. Tota historia vsq; ad ℣. 22. apud Matth.c.14.23. explicata à nobis est.

2. *Altera die.*] G. τῇ ἐπαύριον, sequenti die postridie

eius diei, quo Iesus solus aufugerat, & discipuli ex altera ripa discesserant.

Turba, quæ stabat trans mare.] G ἑστηκώς, quæ steterat pridie eius diei trans mare, id est in loco, vbi Christus panes multiplicauerat, vnde sese subduxerat, & vnde discipuli soluerant, vt venirent Capharnaum. Quo autem modo dicat *trans mare*, cum vterque locus, & vnde soluerant, & quo appulerant ad eandem lacus ripam esset, facile explicatur. Quia sinuosus lac⁹ erat, nec terra ab vno loco in alium eiusdem etiā ripæ nisi per longas ambages venire poterat, mari vero breui compendio traiiciebatur, trans mare vterque locus alterius comparatione esse dicebatur. Hæc communis omnium sententia est. Nos alia etiam ratione possumus explicare, trans mare omnia loca dicebantur, quæ venientibus ab Ægypto Iudæis, antequam Iordanem traiecissent, vltra Iordanem, & lacum erant, vt Matth. 4. 15. multis docuimus exemplis. Maior hic nobis quæstio explicanda esset, quomodo hæc Capharnaum accidere potuerint, cū Matthæus, & Marcus tunc accidisse dicant, cum in terram Gerasenorū nauigarent; nisi eam iam apud Matthæum explicassemus. Narrat igitur Ioannes turbam illam hominum, quæ pridie eius diei in altera parte sinus quinque panibus saturata fuerat, venisse Capharnaum, vidisseq; non nisi vnam ibi esse nauiculam, qua discipuli traiecissent, cum scirent Christum in eandem nauim non introiisse, cum discipuli soluerent. Quod ideo Ioannes narrat, vt ostendat non solum discipulos, sed totam etiam quinque millium hominum turbam cognouisse Christum sine vllo nauis adiumento mare traiecisse, eiusque miraculi innumerabiles fuisse testes. Non intelligo, quod Euthymius dicit, imperfectum hic esse sermonem.

Trās mare dicebantur esse loca, quæ vltra Iordanem erant venientibus ab Ægypto.

23. *Aliæ vero superuenerunt naues à Tiberiade.*] Poterat lector addubitare, si non erat alia nauis, quam ea, qua Christi discipuli traiecerant, quomodo potuerit tanta hominum multitudo traiicere. Occurrit Euangelista dubitationi, venisse alias postea naues à Tiberiade, quibus traiecerint, venerintque Capharnaum, vt Christum quærerent.

Iuxta locum, vbi manducauerant panem gratias agente Domino.] Venerunt, inquam, aliæ naues à Tiberiade versus locum illum, vbi miraculum illud quinq; panum ad Christi benedictionem factum fuerat. Hoc enim est εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου, *gratias agente Domino*, id est, panes benedicente, vt multiplicarentur, vt Matth. 14. 19. disputauimus.

24. *Cum ergo vidisset turba, quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius.*] Cum se, & à Christo, & ab eius discipulis relictam videret, credentes non esse eo Christum rediturū, cum non solum ipse, sed tota etiam eius familia discessisset, decreuit ire Capharnaum, vt eum ibi conquireret. Eo enim viderant eius discipulos nauigasse.

25. *Et cum inuenissent eum trans mare.*] Traiecto mari, id est sinu lacus, qui erat inter locum, vbi miraculum panum factum fuerat, & Capharnaum. Vide quæ ℣. 21. dicta sunt.

Rabbi quando huc venisti?] Videbant eū non potuisse eo terra nisi longo multorum dierum itinere venire, & vnam tantum intercessisse noctem. Videbant mari nauigando venire non potuisse, quia vt dixit ℣. 22. nauim non habebat. Interrogant ergo non quomodo venerit, ne quid de eius per mare ambulatione suspicati videantur; sed quando venerit, vt ex tempore, & ex eius responso colligant quomodo venerit. Nam si tunc venerat, credi poterat aliqua alia, naui, quam alibi postea inuenisset, aduectum esse; sin iam nuper venerat, non poterat nisi miraculo, per mare, aut per aëra momento breui temporis venisse.

26. *Respondit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.*] Non respondet Christus ad id, quod illi rogabant, quando eo venisset, credo, quod indignam responso quæstionem iudicauerit; siue quod curiosa, siue quod adulatoria esset, vt Chrysostomus, atque Cyrillus indicant. Non verbis, sed animo respondet. Videbantur illi blande, & adulatorie rogasse, *Rabbi quando huc venisti*, vt indicarent se nosse eum; eos enim esse, qui pridie eius diei quinque ab eo multiplicatis panibus saturati fuerant, vt aliud ab eo simile miraculum elicerent, quo iterum saturarentur, vt Chrysostomus, & Theophylactus existimant. Propterea relicta quæstione, quam verbis proponebant, ad mentem eorum, cogitationemque respondet indicans se ea ratione Deum esse, qui eorum cognitas haberet cogitationes, eosque, vt ait Theophylactus, ad maiorem incitaret fidem. Respondet autem non simpliciter, sed reprehensione quadam, vt Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius obseruant. *vt ostendat se*, inquit Chrysostomus, *humanam gloriam non quærere, neque vllis delectari adulationibus.* Vtitur autem non prorsus aspera, atque austera, sed moderata reprehensione, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius animaduertunt. Nec enim dicit, O homines gulosos & intemperantes, O ignauos ventres, sed blandiore manu vulnus leuiter attingit. *Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.* Nempe sanare eos, non perdere volebat. Quid autem est quod dicit? *Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus?* An illud ipsum, quod ex tam paucis panibus tam multa hominum millia manducauerant signum non fuerat? & quia id viderant, eum sequebantur? An non Ioannes dixerat versu 2. *sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quæ faciebat?* Voluit Christus dicere in illis ipsis miraculis non quærere eos, quod spirituale, sed quod carnale erat; non fructum animæ, sed corporis. Fructus animæ erat, vt ex miraculis crederent Christum verum Dei filium, verumq; Deum esse, quod illi non credebant: fructus corporis, vt saturarentur, vt sperarent fore, vt se Christus locupletaret frumento, vino, oleo, cæterisque rebus ad vitam necessariis multiplicatis. Per panem enim hoc loco res omnes ad vitam sustentandam necessarias intelligit, vt Gregorius obseruauit lib. 23. Moralium, capit. 26. Hoc sensu Augustinus, & Beda interpretantur. *Propter carnem me quæritis*, inquit August. *non propter spiritum. Quam multi non quærunt Iesum, nisi vt illis faciat bene secundum tempus. Alius negotium habet, quærit intercessionem clericorum; alius præmittit à potentiore, fugit ad Ecclesiam; alius pro se vult interueniri apud eum, apud quem parum valet. Ille sic, ille sic impletur quotidie talibus Ecclesia. Vix quæritur Iesus propter Iesum.* Hoc ipsum quod D. Augustinus queritur, D. Paulus suo iam tempore querebatur. *Omnes*, inquit, *quæ sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi.* Vero simile est non omnes, qui eo ad Christum venerant, eo animo venisse, vt ab eo iterum pane saturarentur, sed quia plerique eo animo veniebant, quod plerique faciebant, vsitato loquendi more omnes facere dicuntur.

In miraculis non quod spirituale, sed quod carnale erat quærebant.

Tract. 25.

Vix quæritur Iesus propter Iesum. ad Philipp. 2. 21.

27. *Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis.*] Sumpta occasione à corporali, quem illi quærebant cibo, ad spiritualem cibum transfert. Quemadmodum Samaritanam illam mulierem ab aqua corporea, de qua

qua loquebatur, ad spiritualem traduxit, cap. 4. 10. vt D. Augustinus adnotauit. Quæri potest, quid hoc loco significet *operamini.* Quod ante dixerat *quæritis*, nunc dicit *operamini. Quæritis*, inquit, *me, quia manducastis ex panibus, & saturati estis.* Hoc est non quæritis me, sed panem; ne quæratis panem, sed me. Hoc est, *operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.* Maiorem tamen vim habet operandi verbum quam quærendi, & illi quodammodo opponitur. Quærere enim hoc loco est cibum nullo labore, sed ab alio suppeditatum habere velle. Hac enim ratione Christum illi sequebantur, vt ab eo otiosi, & nihil agentes pascerentur, experti factam ab eo multiplicationem panis. Exhortatur ergo eos, & vt alium quærant meliorem panem, & vt alia ratione quærant, non otiosi, non desides, sed laborantes, & quem admodum primo homini dictum est *in sudore vultus tui.* Hoc est ἐργάζεσθε *operamini.* Eodem enim modo dicit, *operamini cibum*, quo dicit D. Paulus Philip. 2. 12. *Cum metu, & tremore vestram salutem operamini*, id est, propriis operibus, & diligentia Dei adiuuante gratia meremini. Sic solemus Hispanice, Italice, Gallice vulgo loqui, lucrari suam vitam, id est operari cibum. Itaque inepte magnus quidam, vt sibi ipse videtur, hæreticorum interpres vertit, Operemini cibo. Nam vt operari cibum minus Latine dicatur, significantius tamen dictum est. Vsui ergo hic locus est, ad confirmandum Ecclesiasticum dogma, nos etiam cum diuina gratia iustificationem nostram operari: sic enim loquar, nec otiosos, sed aliquid agentes iustificari. Quem intelligat cibum, *qui non perit, sed permanet in vitam æternam*, disputari solet. Hinc enim initium magnæ illius, & hoc temporis nimium agitatæ quæstionis nascitur, num Christus hoc capite de Eucharistiæ loquatur sacramento. Quam quæstionem postea ver. 52. explicaturi sumus. Interim hoc habeamus, illic quidem de sacramento proprie agere: hic communiter, & de sacramento, & de fide, & de gratia, & de rebus omnibus, quibus vita æterna parari potest. Se igitur ipsum cibum vocat, quemadmodum D. Augustinus, & Beda docent: sed tamen ipsū non solum fide, cui si nihil accedat, ad vitam æternam satis non est: sed vt caritate, & sacramento, & bonorum operum imitatione, & quocunque alio siue corporali, siue spirituali modo apprehensum. Non enim est generalis restringenda sententia, aut ad fidem, vt Appollinarius in Græcorum Catena, & Philastrius in catalogo hæreticorum faciunt; nec ad solam Dei voluntatem, de qua Christus alibi dixit; *Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me*, vt exponit Basilius in regula 207. Nisi voluntas Dei generaliter etiam accipiatur pro omnibus rebus, quas ad consequendam vitam æternam facere debemus. Dicit hunc cibum non perire, sed in vitam æternam permanere: non quod sæpe non pereat; sed quod causa æternæ vitæ sit. Alioqui & bona opera, quæ & ipsa hic cibum in vitam æternam permanentem vocari diximus, & singula momento temporis sicut & mala: & cuncta huius vitæ termino finiuntur. Das eleemosynam, ieiunas, aut aliquid aliud operis boni facis, statim opus transit, quemadmodum cum facis homicidium. Et vt bonis operibus bona opera toto vitæ tempore continues: tamen post hanc vtique vitam ea non exercebis. Transeunt igitur actu, manent fructu, manent effectu. Dixit autem, *qui non perit*, vt alluderet ad corporalem cibum, qui perit, *in ventrem enim vadit*, vt alibi dicit, *& in secessum emittitur.* Illi ergo cibo hunc opponit. Non igitur eodem sensu hunc manere, illum perire dicit: sed hunc quidem effectu manere, illum substantia perire. Nec hac ambiguitate absurde ludit, sed eleganter. Sicut Matth. 8. 22. *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*: & supra cap. 4. 13. *Omnis, qui bibit ex aqua hac, sitiet iterū; qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.* Alio enim sensu, qui sepeliunt, alio qui sepeliuntur, mortui appellantur: & non eodem modo sitire, & non sitire dicitur. Pertinet etiam ad explanationem huius loci, vt dicamus cur non dixerit, qui permanet in æternum: sed *qui permanet in vitam æternam.* Agebat de cibo, cuius proprium est vitam alere, atque producere, opponitque spiritualem cibum corporali: quod corporalis ad breue tempus vitam præstet, statimque corrumpatur: spiritualis det vitam æternam. Quod dicit hic Christus metaphora cibi, dicit D. Paulus Galat. 6. 8. metaphora sementis, & messis. *Qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Hoc Cyrillus adnotauit. Cur addidit, *quem filius hominis dabit vobis?* Græce quidem ambigua oratio est, potestque relatiuum ἣν & ad cibum, & ad vitam æternam referri, sed multo melius ad cibum, quia de eo disputabatur. Cur igitur hoc addidit? ob tres opinor causas. Primum vt alluderet ad panem illum, quem pridie eius diei illis dederat, quasi dicat. Qui illum vobis panem dedit, alium vobis, si in ipsum credideritis, meliorem dabit. Deinde vt alluderet ad eorum studium, quibuscum loquebatur. Venerant ad eum eo animo, vt cibum ab eo corporeum quærerent: respondet meliorem se illis quam quem ipsi quærebant, daturum cibum, si in se credant. Denique vt eos ad fidem, id est, ad credendum in se alliceret promissione melioris cibi quem nemo ipsis præter se vnum dare posset. Eodem enim modo Samaritanam attraxerat c. 4. 10. *Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.* Vocauit se hic filium hominis non solum ea consuetudine, qua alibi frequenter vocare solet, sed partim modestia, partim vt significaret se etiam, vt hominem eum panem daturum esse. Hoc olim loco Messalianos hæreticos, qui & Euchetæ, id est, precatores dicti sunt, abusos fuisse, vt probarent errorem suum, non esse homini Christiano manibus laborandum: sed vsq; orationi, id est, spirituali cibo insistendum Chrysosto. Leontius, Theophylact. & Euthym. indicant in huius loci commentariis, & Basilius regula. 207. Quem illi errorem ex D. Paulo facile refutarunt. *Si quis non vult operari, nec manducet.* 2. Thessal. 3. 10. &, *Laboramus operantes manibus nostris.* 1. Cor. 4. 12. &, *qui furabatur, iam non furetur, magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti*, Eph. 4. 28. &, *Operam detis, vt quieti sitis, & vt vestrum negotium agatis, & operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis.* 1. Thes. 4. 11.

Gen. 3. 19.

Theodor. Beza in Annot.

Vsus loci huius ad confirmādum Ecclesiasticum dogma de iustificatione.

Christus hic de iis agit, quib. vita æterna parari potest.

Sup. c. 4. 14.

Bona opera transeunt actu, manēt fructu, & effectu.

Mat. 15. 17.

Messaliani quondam hoc loco abusi refelluntur.

Hunc enim Pater signauit Deus.] Locus difficilis. Miror Ammonium Græcum, & eruditum auctorem ad panem de quo agebatur, hoc referre. Quod quidem si ratio Grammaticæ pateretur, sententiam redderet concinnam, & elegantem. Solet pani sigillum imprimi, vt appareat, à quo sit factus: vocauerat autē se Christus cibum, id est, panem: dicit ergo se panem esse sigillo à Patre obsignatum: id est, panem non terrenum, sed cælestem, non ab hominibus, sed à Deo factum. Sed, vt dixi, Grammaticæ ratio non patitur. Quia nomen τροφὴ cibus fœmininum, relatiuū τοῦτον masculinum est. Itaque dubium non est, quin ad Christum ipsum sit referendum. Eademque ratione Ruperti expositio refutatur, qui & ipse quamuis sententia alia ad cibum refert. *Hunc*, inquit, *cibum signauit Deus, id est, à communibus distinxit cibis, vt cum*

alios bonis, ac malis communes fecerit, solum hunc panem, hūc cibum nunquam dare velit nisi dignis. Quidam ergo sic interpretantur, Filium obsignatum à Patre esse, quasi signari sit declarari, demonstrarique, referuntque ad Patris de Filio testimonium. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*, Matth. 3. 17. & ad miracula quibus eum Pater filium suum esse declarauit. Ita Chrysostomus hom. 43. Theophylactus & Euthymius, eandemq; interpretationem inter alias adhibet, & probat Ammonius in Græcorum Catena. Hoc plerisque hoc tempore placere video; sed alium ego sensum magis proprium esse arbitror, quem paulo post explicabo. Augustinus & Beda signatum à Patre Filium interpretantur, id est, à cæteris hominibus segregatum. *Istum filium hominis*, inquit Augustinus, *nolite sic accipere, quasi alios filios hominum, de quibus dictum est, filii hominum in protectione alarum tuarum sperabunt. Iste filius hominis sequestratus quadam gratia spiritus; & secundum carnem filius hominis exceptus à numero hominum filius hominis est. Iste & filius hominis, & filius Dei est. Iste homo etiam Deus est.* Hoc habet hæc opinio probabilitatis, quod præterquam quod est Augustini, solemus, quæ ab aliis distinguere, ac segregare volumus σφραγίζειν sigillo obsignare, quo Græco verbo vsus hic Ioannes est. Et à D. Paulo ad Hebr. 7. 26. Christus *segregatus à peccatoribus* dicitur, Hilarius 9. de Trinitate, & Cyrillus videntur de vnione, quam vocant, hypostatica interpretari, quasi signatus filius hominis à Patre dicatur, *quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.* Sigillum est ipsa diuinitas. Quæ sententia, quamuis via alia, eodem, quo opinio D. Augustini redit. Leontius exponit *signauit*, id est, in hoc ipsum misit, vt cibum hunc hominibus afferret. Aliam Ammonius, & Cyrillus interpretationem afferunt, vt idem sit *signauit*, quod vnxit. *Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Recte fortasse, si exposuissent, quod in primis dicendum erat, quid vnctioni cum cibo. Alii signatum, id est, clausum, & absconditum exponunt. *Tu es*, inquit, *Deus absconditus; & in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi.* Christum igitur illum esse librum, qui apud eundem Ioannem in Apocalypsi septem sigillis signatus fuisse dicitur. At nemo doctus ignorat librum illum non Christum, sed Prophetias veteris testamenti significare, quas propterea nemo præter agnū aperire potuit, quia solus eas agnus impleuit, implendoque effecit, vt, quæ prius non intelligebantur, facile ex euentu ipso possent intelligi. Hoc enim est aperire. Alij hoc modo, *Hunc Pater signauit*, id est hoc signum in illo posuit, quo vos cognosceretis illum Regem esse vestrum, quod vobis hunc panem daret. Illi enim propterea temporalem Regem esse putabant versu 15. quia panem illis corporeum suppeditauerat; Christum ergo respondere alio signo cognoscendum esse Iudæorum, qui expectabatur, Regem. Daturum quidem illis panem, sed cælestem, & immortalem, non terrenum, & breui tempore periturum. Alias minus probabiles interpretationes sciens prætermitto, nullum ratus operæpretium recensere. Meam ponam, quam ego non tam meam, quam veterum autorum esse arbitror, nisi quod illi minus fortasse declararunt. Cum Christus ageret de cibo illo in vitam æternam permanente Iudæis dando, non dubito his verbis auctoritatem, qua eum illis daturus erat, ostendere voluisse. Quorsum enim hoc adiiceret, si quid aliud dicere voluisset? Docet ergo propterea se eum cibum dare posse, quia eam sibi Pater auctoritatem dederat, vt eum hominibus daret. Cum enim se filium hominis appellasset, poterant illi merito dubitare, quomodo, homo cum esset, cibū in vitam æternam permanentem dare posset. Respōdet obiectioni tacite se, quamuis homo sit, diuina id Patris auctoritate facturum esse. Signare igitur est auctoritatem dare, quia solemus litteris impresso sigillo auctoritatem, & fidem adhibere. Quemadmodum c. 3. 33. dixit. *Qui autem accepit eius testimonium, signauit, quia Deus verax est*, id est, quasi adhibito sigillo confirmauit. Quomodo hanc Pater Filio auctoritatem dedit? efficiendo nimirum, vt homo ille simul Deus esset, filiusq; Dei naturalis, vngendo illum Spiritu sancto, & inhabitante in ipso diuinitate, declarādo filium esse suum. Ita fit vt & Chryso. & Augustini, & Cyrilli, & Ammonii interpretatio & eadem, & ad hunc modum explicata vera sit. Sic Hilarius, *Vnigenitus vero Deus, & per sacramentum salutis nostræ hominis filius volens proprietatis nobis paternæ in se significare speciem signatum se à Deo ait; & hoc ideo, quia vitæ æternæ escam Filius esset daturus, vt per hoc potestas in eo dandæ ad æternitatem escæ intelligi posset, omnem in se paternæ formæ plenitudinem signantis se Dei contineret.* Dubitari posset cur Christus præter consuetudinem suam an nomen Patris Dei quoque adiecerit? *Hunc* inquit, *Pater signauit Deus.* Aliquid enim fuisse causæ locutionis nouitas ostendit. Dixerat, *Quem filius hominis dabit vobis*, opponit ergo Filio Patrem, homini Deum; quasi dicat, quamuis Filius hominis, id est homo sim, dare vobis hunc cibum potero, quia mihi Pater, qui Deus est, hanc auctoritatem dedit. Sed cur non dixerit, Hunc Pater Deus signauit; sed interposito verbo, *Hunc Pater signauit Deus*, aliquem mihi persuadeo fuisse causam. Credo Græcum articulum, ὁ, vim habere relatiui, itaque non esse sensum Deus Pater signauit, sed, *Pater signauit*, qui Deus est. Quod etsi re idem est, hoc est dictum efficacius.

Augustini expositio signauit, id est, à cæteris segregauit, & distinxit.
Psal. 35. 8.
Ad Coloss. 2. 9.
Psal. 44. 8.
Isa 45. 15. Coloss. 2. 3. c. 5. 1.
Auctoris interpretatio, quæ & veterum.
Act. 4. 27. & 10. 38.
Lib. 8. de Trinit.
Cur Christus ad nomen Patris Dei nomen addiderit.
Tract. 4.

28. *Quid faciemus, vt operemur opera Dei?* Videntur intellexisse Iudæi, quod Christus dixerat, *operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam*, de operibus, quæ eos ad consequendam vitam æternam facere oportebat. Sic Augustinus, & Beda, *Dixerat*, inquit, Augustinus *illis, Operamini escam non quæ perit, sed quæ permanet in vitam æternam. Quid faciemus inquiunt, quid obseruando hoc præceptum implere poterimus?* Significat Augustinus propterea de operibus eos interrogasse, quia Christus dixerat *Operamini.* De animo, quo id interrogauerint, cum nihil Euangelista indicet, non est nostrum iudicare. Chrysostomus tamen, Cyrillus Theophylactus, Leontius, & Euthymius non discendi causa, sed superbo, arrogantiq; animo interrogasse putant, existimantes nullum aliud opus Christum ipsis prolaturū, quam quæ Moyses ante præcepisset; quæ non minus ipsi, quam illi scirent, vt Leontius ait. Credi hoc magis, quam probari de Iudæis potest in solis legis operibus confidentibus. Sed probabile etiam est eos existimasse aliquid noui præter ea, quæ à Moyse præcepta essent, dicturum Christum, quemadmodum noua etiam, & ante non visa miracula faciebat. Non dixerat Christus, operamini opus Dei. Illi tamen respondent, *Vt operemur opera Dei*, non contenti dicere, quid faciemus boni? aut quid faciemus, vt cibum istum, quem nos operari iubes, operemur? Voluerunt enim, vt suspicor, cautionem adhibere; quasi significantes paratos se esse facere, quidquid sibi Christus præcepisset, modo opus Dei esset. Opus enim Dei vocant, non quod à Deo præceptum esset; id enim se non putabant ignorare; sed quod Deo gratum esset, atque conueniens, quemadmodum exponunt in Catena Græcorum Appollinarius, & Leontius. Hoc ergo cum dicunt, diuini honoris studiosi videri volunt.

29. *Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille.*]

Præter

Præter ipsorum prorsus, opinionem respondet. Aliquid enim aliud responsurum sperabant. Ille vero apte prorsus ad homines nihil nisi opera legis cogitantes respondet iisdem vtens verbis, quibus illi interrogantes vsi fuerant. Interrogauerant, *quid faciemus, vt operemur opera Dei?* Respondet, *hoc est opus Dei.* Illi multa interrogauerant, quasi indicantes omnia, quotquot essent, se facturos. Christus vnum respondet, *hoc est opus Dei.* Illi opera aliqua magna, atque difficilia cogitabant, quæ magno cum labore facienda essent. Christus vnum tantum ostendit opus, quodque ab omnibus sine vllo labore, sine manibus, sine pedibus fieri potest, vt credant. Illi pietatis studium affectasse videbantur, cum dixerunt, *Vt operemur opera Dei*; Christus illis pietatis exprobrat ignorantiam, quod quale sit verum opus Dei nescire videantur. Fidem vocat *opus Dei*, non quia Dei donum est, etsi re quidem vera est, sed quia Deo gratum est, atque conueniens, vt superiore versu ex Apollinario, & Leontio dicebamus. Non dixit, Vt credatis in me; partim, vt arbitror, modestiæ causa, ne seipsum commendare videretur; partim vt simul doceret, quamobrem credere in se deberent, nempe quia ab illo ipso Deo missus fuerat, cuius illi opera se facturos pollicebantur; & in hoc ipsum missus, vt omnes, qui salui esse vellent, in illum crederent. Emphatica ergo illa verba sunt, *Quem misit ille.* Apta huic loco quæstio est, quamobrem Christus fidem opus appellet, cum fides non solum vbique fere aliàs, sed hoc etiam ipso in loco operibus opponi videatur. Facilis ex iis, quæ modo diximus, coniectura capitur, propterea fidem opus appellasse, cum eam operibus legis opponeret, vt alluderet ad eorum verba, & ea quodammodo imitaretur; sicut cap. 4. 10. propterea gratiam, aut doctrinam suam potum, & aquam appellauit, vt ad verba mulieris alluderet, quæ dixerat, *Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana?* & vers. 34. propterea Patris voluntatem cibum nominauit, quia discipuli dixerant, *Rabbi manduca.* & Matth. 12. 50. ideo eos, qui voluntatem patris sui faciunt, fratres suos, & sorores, & matrem appellauit, quia auditores illi dixerant, ver. 47. *Ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes te.* Maior quæstio, cur Christus generaliter interrogatus, quid opus facto esset, vt cibum illum permanentem in vitam æternam, aut vitam ipsam æternam consequerentur, de sola fide respondet: *vt credatis.* Exultant hic hæretici noui stolida confidentia victoriæ; sola nos profecto fide iustificari, quando consultus Christus quid agēdum, vt salui esse possemus, nobis esset; hoc vnum respondeat, vt credamus. Non vident cæci eodem argumento probari posse operibus nos sine fide iustificari, cum interrogatus alibi Christus quid ad cōsequendam vitam æternam facere opus esset, nulla de fide mentione facta per sola opera responderit, *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.* Matthæi 19. 17. Quemadmodum ergo ex illo loco colligi non potest solis nos operibus iustificari; ita ex hoc non colligitur iustificari sola fide. Sed ex hoc quidem colligitur nos iustificari fide, ex illo iustificari operibus; ex vtriusque collatione & fide nos, & operibus iustificari, quæ Ecclesiæ Catholicæ doctrina, atque fides est, sine qua nemo quisquam qualiacunque, & quantacunque habeat opera, iustificari potest. Cur ergo Christus de sola fide respondit? Primum quidem negare possem de sola respondere fide. Fidem enim hic totam legem Euangelicam, quæ & fidem, & caritatem, & bona opera complectitur, videtur appellare, cum eam veteri opponat legi, in qua illi, quibuscum agebat, nimium hærebant. Possem, inquam, hoc dicere, & grauissimo confirmare auctore D. Paulo, qui cum *legem factorum*, seu operum, & *legem fidei*, distinguit Rom. 3. 27. haud dubie *legem fidei*, non fidem solam, sed totam etiam Euangelicam legem vocat, in qua & fides, & opera continentur. Sed hac responsione, alia sufficiente, opus non est. Loquebatur cum iis Christus, quibus nihil, vt salui essent, præter fidem, deesse videbatur, nam ad opera omnia alia facienda promptos se esse declarabant. Adhibendū igitur illis id, quo maxime indigebant, medicamentum fuit. Adolescenti vero illi per opera respondit, *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata*, quia cum sibi ita omnia mandata seruasse videretur, vt nihil præterea maius posset facere, voluit illi Christus ostendere aliquid illi deesse, vt ad Christianæ vitæ perfectionem perueniret. *Si vis*, inquit, *perfectus esse vade, vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, & veni, sequere me.* Scribunt hoc loco Augustinus, & Beda id, quod perperam intellectum hæretici contra veram corporis, & sanguinis Christi perceptionem nobis non minus imperite, quam insolenter obiiciunt. *Hoc est opus Dei*, inquit Augustinus, tractat. 25. *credatis in eum, quem misit ille. Hoc est ergo manducare cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, vt quid paras dentes, & ventrem? Crede, & manducasti.* Acclamant hæretici ad hæc verba, nos non re ipsa, sed spiritualiter, hoc est per fidem corpus, & sanguinem Domini sumere. Credere enim interprete Augustino esse manducare. Primum rogo homines istos acutos, cur ipsi ad sumendam profanam illam cænam suam parent dentes, & ventrem, si credere est manducare? Deinde affirmo eos nequaquam intelligere, quid sibi velit, aut qua de re loquatur Augustinus. Putant enim de Eucharistiæ loqui sacramento, cum ne in mentem quidem illi venerit, vt de eo hic ageret. Nam si de sacramento loqueretur, profecto non diceret parandos non esse dentes, & ventrem, id est, nulla re corporea opus esse, cum sexcentis locis doceat adeo esse omnibus Eucharistiam ad salutem necessariam, vt ne infantes quidem nisi ea sumpta salui esse possint. Locos Augustini versu 53. vbi ea de re disputaturi sumus, indicabimus. Non ergo de Eucharistia loquebatur, sed interpretabatur, quod Christus dixerat ℣. 27. *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam*, quemadmodum existimauit Christum his ipsis verbis interpretari, *Hoc est opus Dei, vt credatis*, id est, hoc est, quod facere debetis, vt cibum illum operemini, credere in me; se enim ipsum cibum appellasse, fidem operationem eius, id est consequutionem. Per fidem enim Christum consequimur, apprehendimus, & possidemus, quod est illum tanquam cibum manducare. Itaque qui Catholici existimant Augustinum hoc loco de Eucharistia dissidere, etsi meliore errant animo, nihilo tamen melius, quam hæretici Augustinum intelligunt. Denique vt concedamus de Eucharistia Augustinum loqui, quid inde Caluinistæ conficient? Corpus Christi non re ipsa, sed fide sola à nobis sumi? Non profecto magis, quam si colligerent non fuisse in lege veteri re ipsa, verisque hostiis, sed sola misericordia Deo sacrificandum, quia non iam Augustinus, sed Deus ipse dicit, *Misericordiam volo, non sacrificium.* &, *quo mihi multitudinem victimarum vestrarum?* Quemadmodum ergo Deus noluit dicere non esse sibi hostiis sacrificandum, sed magis sibi misericordiam sine hostiis, quam hostias sine misericordia placere; ita prorsus Augustinus, si hoc loco de sacra Eucharistia loqueretur, nollet significare non esse re ipsa Christi corpus nobis sumendū, sed plus nobis prodesse, magis Deo esse gratum, vt sola fide sine sacramento, quā

Fides dicitur opus Dei.
Cur fides opus dicitur, cum operibus sæpius opponatur.
Hæretici hoc loco abutentes de iustificatione ex sola fide refelluntur.
Cur Christus de sola fide responderit.
Matt. 19. 17
Ibid. ver. 21
Augustini locus ab hæreticis obiectus explicatur.
Osee. 6. 6. Matt. 9. 13. & 12. 7. Isa. 1. 11.

vt re

vt re ipsa, ac sacramento sine fide sumeremus. Quod A
quis neget esse verum?

30. *Quod ergo tu facis signum, vt videamus vt credamus tibi? quid operaris?*] Dixerat Christus se missum à Deo,
quemadmodum olim Moyses missus fuerat, indicās
se eum esse, de quo Moyses dixerat Deuter. 18 15. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me ipsum suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Itaque iure
suo, vt in se crederent, postulauit. Iudæi intelligentes quo Christus alluderet, memoresque Moysem
ipsum non ausum sine auctoritate signa faciendi sese
liberandi populi ducem profiteri. *Ecce*, inquit, *Ego
vadam ad filios Israel, & dicam eis, Deus, Patrum vestrorum
misit me ad vos; si dixerint mihi, quod est nomen eius? quid* B

Exod. 3. 13.
dicam eis? ideo ergo similia ab eo signa petunt. Sed mi-

Cur à Christo Iudæi signum postulant.

rum hoc ipsum est, qua fronte signum ab eo postulent, quem pridie viderant quinque panibus, & duobus piscibus quinq; hominum millia saturasse, quod
vsque adeo tunc magnum esse miraculum putauerunt, vt dixerint. *Hic est vere Propheta, qui venturus est in
mundum*, supra ℣. 14. Respondent Augustinus, & Beda, magnum quidem id fuisse signum; atque ita eos
confessos fuisse, cæterum non qualecunque nunc signum; sed manna de cœlo postulare; propterea statim adiungunt, *Patres nostri manducauerunt manna in
deserto*. Videntur mihi signum petere, non solum vt
sibi manna daret, sed vt experirentur, an quod semel C
fecerat, vt quinq; panibus, quinq; hominum millia
saturaret, semper aut posset, aut vellet facere; propterea exemplum manna protulisse, vt Christum quodammodo irritarent prouocarentq;, vt quidpiam simile faceret. Quanquam Chrysostomus, Leontius,
Theophyl. & Euthy. ad solum manna hanc petitionem restringere videtur. Ergo quę causa sufficere debere videbatur, vt signum non peterent, ea vt peterent effecit, quod paulo ante multiplicati panis signū
vidissent. Inde enim ingressi in spem erant, fore, vt
semper sibi Christi suppeditaret; quod an posset, aut
vellet efficere hac interrogatione ab eo elicere voluerunt.

Exo. 16. 4. 14. Psal. 77. 14. Sap. 16. 20.

31. *Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut
scriptum est, Panem de cœlo dedit eis manducare.*] Diximus
modo ex Chrysost. Leontio, Theophylacto, & Euthymio ideo hoc eos vsos exemplo, vt Christum quodammodo cogerent aut idem, aut simile facere miraculum, quo otiosum nutriret populum. Indicant
se Moysi quidem merito non temere credere: populū
enim annos quadraginta non serentem, non metentem aluisse, eadem se facilitate in ipsum credituros,
si aut idem, aut simile faciat. Ostendunt etiam se, vt
notat Cyrillus, non nisi carnalia atq; terrena, quæq;
ad ventrem pertinent cogitare. Singula verba suum

Iudæi superbe se cum maioribus suis comparant.

habent pondus. Comparant se tacite cum patribus,
quasi insinuantes nihil se postulare, quod non sibi
veluti hæreditario iure debeatur. Patres, maioresq;
olim suos cibum à Moyse petiuisse, accepisseque cælestem ab eo panem; se similem ab eo panem postulare, qui Moysis similis haberi velit. Cum dicunt *patres nostri* numerum etiam hominum ingentem significant, sexies enim centena hominum millia circiter
erant. In patribus suis se quodam modo panem illum
comedisse intelligūt. Dicūt autem, *manducauerunt*, id
est re ipsa experti sunt, quid à Deo Moyses imperrare
posset. Non sola opinione, sed experientia ipsa cælestem ederunt panem; idque in deserto, vbi difficilius erat parare cibos. *Nunquid*, inquiebant, *poterit
Deus parare mensam in deserto, Nunquid & panem poterit
dare?* Alia etiam vis in nomine deserti latet, quod tēpus annorum quadraginta quibus in deserto Hebręi
versati sunt, significatur. Quasi dicant, non semel, aut

Exo 12. 37. 38. Psal 77. 19 20.

iterū, sed per totos annos quadraginta, id est quamdiu in deserto versati sunt, cælestem edisse panem.
Deniq; ne fabulam narrare videantur, scripturæ testimonio confirmant, *Sicut scriptum est, panem de cœlo dedit
eis manducare.*

32. *Dixit ergo eis, Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum.*] Cum magna Christus asseueratione, respondet, *Amen, amen dico vobis*, quia rem illis dicebat
admodum contra ipsorum opinionem. Porro cum
illi non se, sed patres suos panem illum cælestem dixissent accepisse; ipse non de patribus, sed de illis
respondet, *Non Moyses dedit vobis, quia* vt superiore versu diximus se in patribus suis intellexerant eum panem comedisse. Duplex hic latet antithesis, in qua

Antithesis prior inter Moysem, & Deum.

vis tota sententiæ consistit. Altera inter Moysem, &
Deum, altera inter panem, & panem, id est inter manna, & Christum ipsum, qui verus de cœlo panis erat.
Ex prima secundam tacite probat. Nam ex eo ipso,
quod Moyses, vt illi gloriabantur, manna eis dederat, colligit non fuisse verum panem, atque cęlestem,
quia verum, cælestemque panem purus homo dare
non potuit; se vero indicat verum esse panem, quia
non à Moyse, non ab homine vllo, sed à solo Deo datus, id est missus est. Ex diuersis igitur auctoribus diuersum panem, alium alio meliorem esse probat,
quemadmodum si quis, vt vnum panem meliorem
probet esse, quam alium, à meliore pistore factum
fuisse dicat. At manna etiam Deus dederat. Moyses minister tantum fuerat, ac ne minister quidem;
nec enim ipse vel tanquam minister manna fecerat.
Ita est, sed Christus ex Iudæorum loquitur opinione,
qui Moysem eius miraculi auctorem facere videban
tur. Quærit Chrysostomus cur non seipsum Christus, sed Patrem opponat Moysi, & non dicat, sed ego do vobis panem de cœlo verum; cum id vere dicere potuerit, & Samaritanæ non Patrem, sed seipsū
aquam illam viuam, & in vitam æternam salientem
daturum dixerit. cap. 4. 10. 14. Quin hoc ipso capite
versu 27. seipsum panem hunc, de quo nunc loquitur
daturum dixerat. Respondit ideo id fecisse, quia Iudæi idonei auditores non erant, vt ad eum modum
cum eis loqueretur, voluisseque declarare modo ipso loquendi diuerso, quantum inter Samaritanæ
D mulieris in credendo facilitatem, & Iudæorum duritiem interesset. At his ipsis Iudæis paulo ante dixerat se hunc panem daturum esse. Itaque aliter explicandam quęstionem arbitror. Primum illic nondum
illi Moyses obiectus fuerat, hic iam fuerat obiectus.
Patres, inquiunt, *nostri manducauerunt manna in deserto*;
tacite enim illi, quemadmodum diximus, opponunt
Moysem, propterea non se, sed Patrem illi rursus opponit, ne quod probandum erat, pro argumento sumere videatur. Deinde cum ℣. 27. dixit se panem illum daturum esse, dare erat in mortem tradere, & edendo in sacramento relinquere, quod sibi sine arro-
E gantia potuit attribuere. Cum autem hoc loco dicit,
Pater meus dat vobis panem de cœlo, verum, dare est mittere; quod non de se, sed de Patre dicere potuit; nec enim à se, sed à Patre missus fuerat. Theophylactus videtur existimare nullam inter Moysem, & Patrem
comparationem fieri; sed solum panem pani opponi, quod ille, quem Moyses dedit, verus, cælestisque
non fuerit; hic, quem Pater dat, cælestis, ac verus sit.
Et quidem non diffiteor panem præcipue cum pane
comparari; sed cum videamus tam diligenter Moysem in vna parte, Patrem in altera nominare, dubitandum non est voluisse Christum Moysis auctoritatem minuere, vt ab eo Iudæos auelleret, & ad Patrem traduceret. Cum dicit, Moysem nō dedisse illis
panem

panem de cœlo, intelligit, vt existimat Theophylactus, non dedisse verum de cœlo panem, sicut in altero orationis membro dicit: *Sed Pater meus dat vobis
panem de cœlo verum.* Quanquam mihi non solum videtur negare Moysem verum dedisse panem, sed etiam panem de cœlo dedisse. Duabus enim in rebus
panem, quem Moyses dederat, cum eo, quem Patrē

Posterior antithesis panis cum pane.

dare dicit, confert, quod hic de cœlo sit, ille non fuerit, quod hic verus, ille non item. Secūdum ex primo
sequitur. Nā quia hic panis de cœlo erat, verus erat;
quia ille de cœlo non erat, verus non erat; Hæc fortasse fuit causa, cur in priori membro non dixit: *Nō Moyses dedit vobis panem de cœlo verum*, quia si de cœlo non erat, nec verus erat, contentus in secundo membro id

Quid sit panem esse de cœlo, & verum.

explicare. Videndum nūc est, quid sit panem esse, vel
non esse de cœlo; & panem esse, vel non esse verum. B
De cœlo proprie esse, est de cœlo ipso vero descendisse, quemadmodum Christus solus descenderat, id
eoq; vere cœlestis panis erat. Manna vero illud nō de

Manna improprie panis de cœlo

cœlo, sed de aere pluerat; dicebaturq; improprie panis de cœlo, quemadmodum volucres cœli appellātur, siue quia aer ipse per catechresim cœlum dicitur;
siue quia quod altè de aere cadit, de cœlo cadere videtur, vt Chrysost. Leontius, Theophylactus, & Euthy. interpretantur. *Verum* autem iidem auctores quatuor, & August. Cyrillus, Beda & Rupertus sic accipiunt, vt figurę opponatur, quasi dicat, panis ille, quē
dedit vobis Moyses, non erat veritas, sed figura; hic
quem Pater vobis dat, veritas est, quæ per figuram illam adūbrabatur. Probabilis interpretatio, sed plus
quiddam videtur Christus significasse. Agebat enim C
non tam de natura, quam de vi, & efficacitate panis.
Nam si naturam quidem spectes, neuter illorum verus erat panis; sed ille ros, hic Deus & homo erat. Si
efficacitatem, ille ad breue tātum tempus vitam corpori, hic sempiternam animo vitam suppeditabat.
Cum ergo proprium sit panis vitam dare, hic verus erat panis, ille huius comparatione non erat. Sic lib. 1.
aduersus Arium Victorinus interpretatur.

Varia lectio in codicibus Latinis.

33. *Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit, & dat vitam
mundo.*] Sic Græci fere codices habent. Latini multi
legunt: *Panis enim verus est*, quæ lectio si paribus probaretur auctoribus, magis mihi quidem placeret, quia
meliorem videtur habere sententiam. Probat enim
quod dixerat, verum esse panem, quem Pater daret, D
duabus rebus, & quia de cœlo descendit, vnde nihil
falsum, nihil adulterinum potest descendere; & quia
vitam dat mundo. Si legamus, vt Græci legunt, dicemus probare Christum, quod dixerat, Patrem suum
panem de cœlo verū dare, quia de cœlo est, & à Deo
datus, hoc est *panis Dei, qui de cœlo descendit*: & *verus est,
qui dat vitam mundo.* Proprium enim est panis vitam
dare. Cum dicit: *Qui dat vitam mundo*, videtur alludere ad id, quod v. 31. Iudæi dixerant: *Patres nostri manducauerunt manna.* Quemadmodum enim hunc panē
mannæ, ita mundum vniuersum Iudæorum patribus
opponit. Manna solos Hebræos ad tempus aluit, panis hic vniuerso mundo quantum in se est, vitam prę
bet, quemadmodum Chrysost. Cyrillus, Leontius, & E
Euthym. adnotauerunt. Quam vitam intelligat corporis, an animæ v. 49. & 50. loco magis idoneo sumus
disputaturi.

34. *Dixerunt ergo ad eum, Domine semper da nobis panem
hunc.*] Videntur, quod Christus dixerat, de sola vita
corporis intellexisse, vt Cyrillus, Chrysost. Augustin.
Beda, Theophylact. Euthym. existimant. Cum enim
audissent panem illum vitam non solum Iudæis, sed
toti etiam mundo præstare posse, & vitam quidem
non breuem, sed sempiternam, vt dixerat ver. 27. rogant, vt semper sibi eum panem det. *Quomodo mulier*

A *illa Samaritana*, inquit August. *cui dictum est: Qui biberit
ex hac aqua, non sitiet vnquam, continuo illa secundum corpus
accipiens, sed tamen carere indigentia volens, da mihi, inquit,
Domine, de hac aqua sic & isti, Domine da nobis panem hūc,
qui nos reficiat, nec deficiat.* Probabile hoc est, sed non
minus probabile mihi videtur esse, recte eos intellexisse Christum nō de vita corporis, sed de vita animi

Sup. c. 4. 15.

De vita corporis, an animi locuti sint Iudæi.

locutum fuisse; quam enim vitam æternam, nisi animi cogitare poterant; sed intelligentes quid diceret,
quod maioris fuit culpæ, non credidisse, irridentesq;
respondisse; *Semper da nobis panem hunc*, quasi dicant,
nec vllus eiusmodi panis est, nec si esset dare tu posses. Eadem enim irrisione Samaritanam illam respōdisse, dixisseq;: *Domine, da mihi hanc aquam, vt nō sitiam,
neque veniam huc haurire.* Atqui hoc illis Christus v. 36.

ver. 15.

B videtur exprobrare, quod cum audissent, intellexissentque, non crederent.

35. *Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis vitæ, qui venit ad
me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vnquam.*] Siue
Iudæi, quod Christus dixerat, non intellexerant, vt
auctores illi, quos modo nominauimus, putauerūt;
siue intellexerant quidem, vt nos diximus, sed non
crediderunt, quin potius irriserunt, quæ ab eo dicebantur: admiranda nobis, imitandaque est Christi patientia, & humanæ salutis cura. Non est indignatus

Admiranda Christi patientia.

iniuria, aut tarditate crassitieque Iudæorum; sed simpliciter, ac placide respōdet se panem illum esse, quē
à se petant, in ipsorum esse potestate, eo frui. Panem

Panis vitæ, i. viuificus.

vitæ Hebraica phrasi, id est vitalem, viuificum appel-
C lat, quia ipse est, qui vere hominibus vitam præstat.
Putant Chrysostomus, Theophylactus, & Euthym.
solam hic diuinitatem suam panem appellare; melius Cyrillus humanitatem ipsam vocari panem, sed
eam non nisi propter coniunctam in eandem personam diuinitatem vim habere vitam dandi. Sensum
autem esse: *Ego sum panis vitæ*, id est, ego panis ille sum,
qui per manna figurabatur. Videbatur orationis cōsequentia postulare, vti diceret: *Ego sum panis vitæ*, qui
ederit me, semper viuet, aut, nunquam morietur. Sed
hunc eundem sensum aliis expressit verbis: *Qui venit
ad me, non esuriet*, vt simul explicaret, quid esset hunc
panem edere, nempe ad se per fidem venire. Cum
autem de solo pane quæstio esset, de potu etiam respondet: *Et qui credit in me non sitiet vnquam.* Nec dixit
D sicut prius: Qui venit ad me, sed, *qui credit in me*, vt declararet, quid esset ad se venire, nimirum credere. Melius locum totum verbis Augustini hoc loco explanabo: *Qui venit ad me*, inquit ille, *hoc est, quod ait, & qui credit in me. Et quod dixit, non esuriet: hoc intelligendum est, &,
Non sitiet vnquam. Vtroque illa significatur æterna satietas,
vbi nulla est egestas. Panem de cœlo desideratis? ante vos habetis, & non manducatis.*

36. *Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis.*]
Quæritur hic à plerisque, vbi hoc illis Christus dixerit. Quærendum etiam erat, quid illis dixerit. Nam
quod omnes tanquam certum statuunt, hoc ipsum
illis dixisse, quod sequitur: *Vidistis me, & non creditis*,
probabile non videtur, vt ex vera postea interpretatione apparebit. Cyrillus ergo ad Isaiæ hoc prophe-
E tiam refert. cap. 6. 9. *Audite audientes, & nolite intelligere,
& videte visionem, & nolite cognoscere.* Alij ad id, quod illis dixerat ver. 26. *Quæritis me, non quia vidistis signa, sed
quia manducastis ex panibus, & saturati estis.* Chrysostomus & Euthymius credendum esse alicubi hoc illis
dixisse, quamuis id scriptum nō fuerit. Nescio an hæc
aliorum iudicio satisfaciant, meo quidem certe non
satisfaciunt. Primū Christus nec dicit, nec, vt opinor,
indicat se illis hoc ipsum dixisse: *Vidistis me, & non creditis*, quod qui statuunt, verū, vt mihi videtur, sensum
reperire nō possunt; quia, vbi nō est, quærūt. Nō ergo

hoc se dixisse indicat, sed se panem esse vitæ, quem illi petebant. Reddit n. causam, quamobrem dixerit se illum esse panem, cum sciret eos non solum non credere, sed insuper etiam irridere. Nimirum vt faceret, quod sui erat officij; vt per se non staret, quo minus salui essent. Ergo particula, *Quia*, idem hic valet, quod

Quia pro quamuis.

quamuis, quasi dicat, dixi vobis me panem esse vitæ, quamuis vos audientes, ac videntes me minime credatis. Eum aliquando vsum habere particulā ὅτι, *quia*,

Vsus particulæ ὅτι.

alicubi notauimus. Potest & alius, ac fortasse facilior asse sensus, vt causam Christus reddat, cur non aperte, sed per metaphoram locutus fuerit, seque panem appellauerit, quia nimirum etiam videntes non credebant, sicut alibi dixit: *Ideo in parabolis loquor eis, quia* B *videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt.* Matth. 13. 13. Quod ergo dicit: *Dixit vobis*, ad id refertur, quod v. 27. *operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam*, & ad illud ver. 33. *Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit.* At enim, quid est, *Vidistis me?* An omnes qui Christum videbant, eo ipso, quod videbant, in eum credere debebāt, sine vllo miraculo, sine vlla prædicatione, sine vlla institutione propter solum corporis aspectum? Nequaquam vero. Videre ergo hoc loco est, eam Christi notitiā habere, quę ad credendum in illum satis esset, quamque si aliqui alij habuissent, credidissent, vt apparet ex ver. 40. *Hæc est voluntas Patris mei, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam.* Illic enim videre est cogno- C scere, etiamsi corpore nō videris; alioqui qui eum oculis non viderunt, vitam æternam habere non possent, quod absurdum profecto est. Quemadmodum ergo multi, qui Christum oculis non viderunt, dicūtur vidisse eum, id est cognouisse; ita multi, qui eum oculis viderunt, dici possunt, non vidisse, quia non cognouerunt. Itaque videtur ex his duobus locis colligi posse, quod graues Theologi docuerunt, excusari eos, qui ideo in Christum non credunt, quia nullā de eo notitiam habuerunt: cum Christus fidem non nisi ab iis exigat, qui se viderunt, id est, cognouerunt; simile illud est: *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* c. 15. 21.

Videri idē valet, quod cognoscere.

37. *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet, & eum, qui* D *venit ad me, non eijciam foras.*] Quorsum hoc dicat, omnes fere consentiunt, reddi causam, cur illi, quibuscū loquebatur, ad se non venirent, id est, in se non crederēt. Ita fere Chrysostomus, Leontius, Cyrillus, Theophylact. & Euthym. At hoc non fuisset accusare eos, sed potius excusare, cum manifestum esse videatur eos accusare voluisse. Si enim venire ad Christū non poterant, nisi à Patre darentur, & Pater eos non dabat, culpa vacare videbantur, quod non venirent. Itaque potius credo eorum peruersam accusari voluntatem, quod à Patre se dari non sinant, quod Patri nō credant; si enim crederent, ad se venirent, id est, in se etiam crederent. Patrem enim Filio nō dare, nisi eos qui maturi sint, qui idonei vt Christi discipuli fiant; idonei fiunt, dū Patri credūt de filio suo testificanti; E quo minus credant, non nisi per ipsos stare. Perinde ergo est, ac si diceret, si vos Patris mei essetis, si in illū crederetis, vt gloriamini, ad me vtiq; veniretis, *omne* enim *quod* Pater habet, mihi dat, & omne quod mihi dat, ad me venit. Hoc sensu videtur aliis, licet verbis Theodorus Mopsuest. interpretari. Certè Iudæorum culpam notari, quod Patris resisterēt voluntati; aperte dicit. Vt docti habeant, vnde vel hunc, vel alium fortasse meliorē sensum eliciant, eius adscribā verba: δύο ταῦτα ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἔφη, ὅτι τε πιστεύσαντας πάντας προσ-σήσεσθαι, καὶ ὅτι τοῖς πιστεύουσι τῆς αἰωνίου πρόξενός ἐστι ζωῆς· ἀλλ' ὡς ἂν ἀμφότερα ἐξήρτηται τοῦ θελήματος, τοῦ πατρικοῦ αὐτοῦ θελή-

Theodori Mopsuest. locus ex manuscript.

A μα εἶναι φήσας, καὶ τὸ πιστεῦσαι πάντας εἰς αὐτὸν, καὶ τοὺς πιστεύσαντας δι' αὐτοῦ κομίζεσθαι δωρεὰν, ὥστε φανῆναι δι' ἀμφοτέρων αὐτοὺς τῷ θελήματι τοῦ πατρὸς μαχομένους. Quid sit à Patre dari, intelligitur ex versu 45. *Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis, qui audiuit à Patre, & didicit; venit ad me.* Dari ergo à Patre est docibilem esse Dei; docibilem autem esse Dei est sinere se ab eo doceri, sicut statim exponitur audire, & discere; dari ergo à Patre est audire, & discere à Patre, id est, audire ab illo, & illi credere. Quia illi Patri nō credebant, cum ab eo, & per Prophetas, & multis aliis modis audiuissent, non dabantur à Patre; quia non dabantur à Patre, non veniebant ad Filium. Indicat ergo se adeo coniunctum esse cum Patre, vt, qui in vnum credit, in alterum credat; & qui in vnum non credit, nec in alterum credat, quantumuis credere videatur. Hoc est, quod aliis etiam locis argumentari solet, Iudæos in se non credere, quia in Patrem non credunt, vt capite quinto ver. 38. *Verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis* & capite octauo 54. 55. *Est Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Pater vester est, & non cognouistis eum, ego autem noui eum; & si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax.* Quod neutro dixit genere: *Omne quod dat mihi Pater*, potius quam omnis, que madmodum dicēdum videbatur, cum de hominibus loqueretur, recte videtur Rupertus indicare, eo pertinere, vt maiorem significet vniuersitatem; quasi dicat, quidquid mihi Pater dat, ego admitto, quodcunque genus animalis, siue mundum, siue immundum, vt viso illo Petri declaratum est, Actor. 10. 12. 15. cum illi cœlesti dictum est voce: *Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris.* Quodcunque genus hominum siue Iudæorum, siue Gentilium. Quod autem addit, *& eum qui venit ad me, non eijciam foras*; eo etiam pertinet, vt ostendat, eiusdem se, atque Patrem esse voluntatis; & quemadmodum per Patrem non stat, quo minus ad se omnes homines veniant; ita per se non stare, neminem enim venientem repellere, neminem reiicere.

Qui in Filium non credit, nec in Patre credit.

Quid sit foras eiicere, non omnibus conuenit. Augustinus & Beda de cœlo interpretantur, quasi promittat se Christus eum, qui ad se venerit, de cœlo, id est, de cœnaculo illo magno, vbi cœna illa nuptialis fiet, in tenebras exteriores eiecturum non esse, quemadmodum ille, qui vestem nuptialem non habebat, eiectus est, Matth. 22. 12. *Quale est intus illud*, inquit Augustinus, *vnde non exitur foras? Magnum penetrale, & dulce secretum. O secretum sine tædio, sine amaritudine malarū cogitationum, sine interpellatione tentationum, & dolorum. Nonne illud secretum est, quo intrauit ille, cui dicturus est Dominus seruo benemerito, serue bone, & fidelis intra in gaudium Domini tui?* At inde dicit se Christus non eiecturum foras, quoad se venire dixerat, qui sibi à Patre datus esset; cum autem dicit, *ad me venit*, non significat ad se in cœlo, vbi fides non est, sed in hac vita per fidem venire; ergo cum dicit, *non eiiciam foras*, non de cœlo, sed de hac loquitur vita.

Quid sit foras eiicere.

Tract. 25.

Matt. 25. 21. 23.

Eadem ratione non videtur interpretatio Cyrilli conuenire de supremo iudicio hoc intelligentis, quasi tunc se Christus non eiecturum foras dicat, cum dixerit *his qui à sinistris erunt: Ite maledicti in ignem æternum.* Non enim illuc homines ad Christum per fidem venient, de quo hic aduentu loquebatur: Simile est, quod alij quidam dicunt, *non eiiciam foras*, postquam eum recepero, sed dabo illi perseuerantiam, de solis hoc prædestinatis interpretantes, quod alienum prorsus à mente Christi videtur esse. Verum ergo sensum esse arbitror, quem Rupertum secutum esse video, neminem ad me venientem repellam, omnes admittam, omnes amplectar; quemadmodum si publicus dicat

Mat. 25. 41

Ruperti expositio vera

hospes, neminem qui ad hospitium venerit eiiciam; non significat, neminem se hospitem, postquā domo exceperit eiecturum; id enim dubium nō erat; sed neminem prohibiturum hospitio, neminem nō admissurum.

38. *Quia descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meā, sed voluntatem eius, qui misit me.*] Causam reddit, vt Cyrillus, & Augustinus dicunt, quamobrem eum, qui ad se venerit, non sit foras eiecturus; voluntatem n. Patris esse, vt omnes, qui ad se venerint, recipiat, amplectatur, doceat, conseruet, & ad vitam æternam ducat; & se de cœlo descendisse non vt suam, sed Patris faceret voluntatem. Quod dicit se de cœlo descendisse, hanc habet emphasim, vt significet se tam longum, & tam laboriosum sibi iter non suscepisse, vt suam, sed vt Patris faceret voluntatem; non enim se nisi mittente ad id Patre venturum fuisse. Ambiguum est, vtrum significet his verbis duas esse, aliam suam, qua homo est, aliam Patris volūtates, an suam, Patrisque voluntatem vnam, eandemque esse, ideoque non venisse, vt suam, id est, propriam, & à Patris voluntate distinctam, sed vt Patris faceret voluntatem; non quod vellet suam ad voluntatem Patris cōformare, sed quod suam propriam, id est à Patris voluntate distinctam voluntatem non haberet. Hoc secundo sensu videntur Greg. Nazian. orat. 4. de Theolog. Elias eodem loco, & in oratio. 3. Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius; Ammonius, & Leontius exponere. Verba huc ex Græca manuscripta Catena Ammonij trāscribam, quæ eadem Leontij sunt in huius loci commentariis: οὐκ ἴδιον ἔχων θέλημα παρὰ τοῦ πατρὸς ἦλθον, πάντα γὰρ τοῦ πατρὸς τὰ ἐμά ἐστι, καὶ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἐμά, καὶ οὐκ ἄλλο τι πράξων ἦλθον, εἰ μὴ ὅπερ καὶ ὁ πατὴρ βούλεται. Notat Gregorius Nazianzenus eam phrasim vsitatam in scripturis esse, vt cum ex persona Christi Dauid dicit Psalm. 58. 5. *neque iniquitas mea, neque peccatum meum*, non significare se peccatum habere, sed potius non habere. Et cum dicit Daniel. cap. 9. 18. *Neque enim in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam*, non indicat se iustificationes habere; sed potius non habere. Quæ interpretatio, si Christus, vt Deus loqueretur, vera esset, sed videtur, vt homo loqui, cum se dicat à Patre missum. Itaque melius, vt opinor, Cyrillus interpretatur, ita vt significet his verbis duas se habere voluntates, alteram cū Patre communem quatenus Deus est, alteram sibi propriam, quatenus est homo, non ergo descendisse de cœlo, vt humanam, sed vt Patris suamque, id est, diuinam faceret voluntatem. Hac ratione Eutychis refutatur error, vnam tantum in Christo voluntatem confitentis. Quid ergo? An humana Christi voluntas aliud quam diuina volebat? Hoc enim videntur hæc verba præ se ferre. Volebat quidem aliquando natura sua, vt Cyrillus exponit, quemadmodum in passione declaratum est: *Pater, si possibile est, transeat à me calix iste: verumtamen nō sicut ego volo, sed sicut tu.* Sed ratione, & coniunctione diuinitatis humanam Christus voluntatem cum diuina conformabat. Discimus ex Athanasio in lib. de communi essentia Patris, & Filij, & Spiritus Sancti, ex Epiphan. hæres. 69. ex Gregorio Nazianz. oratio. 4. de Theologia, ex Idacio in lib. contra Varimad. cap. 8. Arianos hoc, & aliis similibus locis abuti solitos, Filium profecto Patre minorem esse, qui non suam, sed Patris fecerit volūtatem. Quomodo Gregorius, & Elias Cretensis responderint, diximus modo. Athanasius vero non, si Filius voluntatem Patris faciat, continuo sequi minorem esse Patre. Nam & de Patre dictum esse: *voluntatem timentium se faciet*, tamen minorem non esse iis, quorum dicitur facere voluntatem. Non potuit satis hoc

Ammonij locus ex manuscr. Catena.

Duæ in Christo voluntates asseruntur cōtra Eutych. & Monothelitas.

Mat. 26. 39

Ariani quo modo abuterētur hoc loco aduersus Filii diuinitatem.

Psal. 144. 19.

A facere hominibus argutis. Nam Deus dicitur quidē hominum facere voluntatem; sed non dicitur suam non facere; at Christus dicit se non suam, sed Patris voluntatem facere, quod nō solum minoris, sed etiam serui videtur esse. Melius igitur Idacius, facere quidem Christum non suam, sed Patris voluntatem sed idipsum sponte, ac voluntate sua, non coactum facere; itaque non sequi esse minorem. Subtilius etiā Epiphanius argumentum in Arianos retorsit, propter Christum dixisse se non suam, sed Patris voluntatem facere, vt alterum eorundem Arianorum refelleret errorem, non esse in Christo animam huma- B nam, ac proinde nec humanam voluntatem. Nam in eo etiam eos errore fuisse auctor est non solum Epiphanius, sed etiam Athanasius dialogo 4. contra Arianos, & Augustin. in libr. de hæres. ad Quod vult Deum. cap. 49. & in lib. contra serm. Arianor. cap. 5. & in dialogo contra Felicianum Arian. cap. 3. & Cyrillus in epistola ad Successum Episcopum Isauriæ. Vera solutio est hæc Epiphanij, quæ eadem, vt paulo ante dicebamus, Cyrilli hoc loco est, Christum tanquam hominem locutum esse, cum dixit, se nō suam, id est, humanam, sed Patris, id est diuinam facere voluntatem. Quod non dicat voluntatem Patris, sed *voluntatem eius, qui misit me*, cum idem esset, & illud hoc clarius & breuius; ideo factum, quia rationem simul explicare voluit, quamobrem non suam, sed Patris vo- C luntatem faceret, quia nimirum ad hoc ipsum à Patre missus fuerat, vt eius faceret voluntatem, quæ in hoc potissimum versabatur, vt quos ad se Pater mitteret, foras non eiiceret, sed reciperet, amplecteretur, seruaret. Id statim explicat.

Epiphanij subtilis responsio & vera.

Christus tanquam homo locutus.

39. *Hæc est enim voluntas eius, qui misit me, Patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo; sed resuscitem illud in nouissimo die.*] Gr. τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα hæc autem est voluntas, quemadmodum & manuscripti codices Græci habent, & Augustinus, Theophyl. Euthymius, Rupertus. Quanquam Chrysostomus & Cyrillus videntur legisse γὰρ enim. Vtraque lectio congruum habet sensum. Si enim legamus, *Autem*, argumentum erit hoc. Ego descendi de cœlo, non vt meam, sed vt Patris facerem voluntatem; voluntas autem Patris est, D vt ex iis, quos ipse ad me miserit, neminē eiiciam, neminem perdam; hoc ergo facere debeo. Si legamus *enim*, erit sic conformandum argumentum. Descendi vt facerem voluntatē Patris; ergo neminē ad me venientē eiicere debeo; hæc n. est Patris voluntas, vt eorum, quos mihi ipse dederit, neminem eiiciam, neminem perdam. Nominatiuus, *omne*, Hebræorum more veluti absolutus est, non habens vnde regatur: Hebraismus sic est Latinè resoluēdus: Ex eo omni, quod dat mihi Pater, nihil perdam. Cur dicat, *omne*, neutro genere, potius quam omnes, v. 37. ex Ruperto docuimus. Quod autem illic dixit: *Non eiiciam foras*, dicit hic, *Non perdam ex eo*; perdere est non admittere, non E iuuare, non facere quod in se est, vt ille, qui sibi à Patre dati sunt, non pereant. Nec enim perdere Christus dicitur, quia proprie perdit, sed quia non iuuat, & quia omnes, quantum in se est, adiuuat, neminem perdit. Qui dicātur à Patre Filio dari v. 37. docuimus. Causa nunc explicanda est, quare non simpliciter, ac generaliter dicat neminem se eiicere, neminem perdere, sed ex iis, quos sibi Pater dederit. Vtrumque dicere potuit, vtrumque enim verum est, & ex iis, qui illi à Patre dantur, & ex omnibus prorsus hominib. neminem perdere. Sed propterea de iis tantum loquitur, qui sibi à Patre dantur; quia qui non dantur, iam perditi sunt, *qui* enim *non credit, iam iudicatus est.* Loquitur etiam congruenter naturæ Filij, cuius officium est conseruare, quæ sibi à Patre tradita sint. Laus enim

Hebraismus quo nominatiuus for ponitur absolutus.

Neminem perdit Christus.

Sup. c. 3. 18.

enim est filij nihil de paterna hæreditate minuere. Itaque Naboth ille non est veritus Regi respondere, *Propitius sit mihi Dominus ne dem hæreditatem patrum meorum tibi.* 3.Reg.21.3. Illi autem, quos Pater ad Filium adducit, quasi hæreditas eius sunt. Sicut populus ille vetus, quem sibi Deus aggregauerat, eius hæreditas vocabatur. 1.Reg.26.19. & 2.Reg.14.16.& 20.19.& 21.3.& 4.Reg.21.14. Esther.10.12.& 13.15.& 14.9. Psal. 27.9.& 32.12.& 67.10.& 77.62.71.& 134.12. Eodem enim modo Christianus populus hæreditas Christi dicitur illi à Patre data. *Dabo,* inquit, *gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Psalm.2.8. Quæ runt aliqui, idque ad explanationem huius loci non nihil pertinet, quorsum de resurrectione mētionem faciat. Causam Chrysostomus hanc reddit, vt ostenderet se non præsentium modo rerum, sed etiam futurarum habere prouidentiam. Voluit, vt mihi videtur declarare, quid esset non perdere quenquam ex iis, quos Pater sibi dederit, nempe recipere illum, & quantum in se est, fouere, iuuare, conseruareque, & vsque ad portum salutis ducere, hæc est resurrectio; propterea dicit, *sed resuscitem illud in nouissimo die.* Quēadmodum si nauclerus vectoribus dubitantibus, an in eius nauim ascendant, dicat, nolite diffidere, quicunque mecum venire volent, eos ego vsque ad portum incolumes veham. Quid? an ij, qui à Patre Filio non dantur, non suscitabuntur? Suscitabuntur quidem generali illa resurrectione omnium; sed nō propria iustorum. Duplicem enim resurrectionem esse; alteram, qua à peccato, alteram, qua à morte corporis homines resurgunt, sicut duplex est mors, altera animæ, altera corporis, vt docet D. Ioannes Apocaly. cap.20.5. Omnes ergo homines à morte corporis resurgent; à morte corporis simul, & animæ nō omnes. Qui solo corpore resurgunt, non nisi vna parte resurgunt; ideo videntur significari hoc loco non resurrecturi. Qui autem corpore simul, & animo resurgunt, quia vtraque resurgunt parte, absolutè, & vere, si cū cæteris comparentur, resurgere dicuntur. Hoc modo licet minus explicatè Augustinus, Ammonius, Theophylactus, Beda, & Euthymius interpretantur, nisi quod illi solent dicere bonos absolutè resurgere, quia ad vitam æternam resurgunt; malos ita resurgere, vt resurgere non videantur, quia ad supplicium, mortemque resurgunt, πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀνίστανται, μόνοι δὲ πιστοὶ ἄξιοι τῶν ἀγαθῶν, inquit hoc loco Ammonius. Notat Theophylactus resurrectionem, quā ipse κοινὴν, & καθολικὴν, id est, communem, & generalem vocat, dici ἀνάστασιν resurrectionem apud D. Paulum; eam vero, qua soli resurgunt boni ἐξανάστασιν, διὰ τὴν ἐκ τῆς γῆς ἔπαρσιν, *exurrectionem* appellari, *propter eleuationem à terra.* Id est, quia boni rapientur *in aera obuiam Christo,* mali in terra damnati remanebunt. Videtur etiam mihi aliquid esse causæ, quamobrem Christus bonos, non malos dicatur suscitare, cum nō solum bonos, sed etiam malos ipse idem sit suscitaturus. Nimirum quod boni ad vitam æternam resurgant, consecuti sunt beneficio meritorum Christi, ideo Christo propria quadam ratione eorum resurrectio attribuitur. Probat Leontius ex hoc loco diuinitatem Christi, eiusque & Patris æqualitatem, quia sicut Pater in scriptura dicitur suscitaturus mortuos, Actorum 26.8. & 1. Corinth. 6.14. & 2. Corinth. 1.9. ita Christus dicat se mortuos suscitaturum. Hoc est, quod alio loco dicit: *Sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat, ita & Filius, quos vult, viuificat.* capite quinto, versu 21.

Hæreditas Christi populus Christianus.

Resurrectio communis, ἀνάστασις, propria vero bonorum ἐξανάστασις. 1. ad Thess. 4.16.17.

Cur Christus bonos, non malos suscitare dicatur.

Varia lectio huius loci.

40. *Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam.*] Melius hoc loco legetur: *Hæc est enim voluntas Patris mei,* quemadmodum Augustinus, Cyrillus, Beda, & Rupertus legunt, & multi etiam Græci manuscripti codices habent. Redditur enim causa proximorū verborum, cur dixisset, *sed resuscitem illud in nouissimo die.* Nimirum quia voluntas Patris est, vt omnis qui in Filium credit, suscitetur, & viuat. Sic enim Christus propria quadam ratione, vt superiore versu dicebamus, iustos dicitur suscitare, quia illis ipse meruit, vt ad vitam æternam suscitentur. Quia corpus, & membra erant Christi: itaque cum Christo, id est cum suo capite resurgant, & in cœlum ad eandem vitam æternam ascendant. Quid vero est, quod dicit, *Omnis qui videt,* supra v.36. diximus, videre esse cognoscere, aut notitiam habere, ideoque adiectum videri, vt significetur mirum non esse, si non credant in Christum, qui nullam eius notitiam habuerunt. Quanquam illic alio, quam hic vsus est verbo, illic dixit ἑωράκατε vidistis, hic dicit θεωρῶν contēplans, quod verbum adnotauit ex Trismegisto Firmianus rerū propriè esse diuinarum. Quod autem quidam verbo nudā Christi fidem sine operibus, quales dæmones etiam habent, notari putant, non satis probant, & male sonat. Quomodo omnis qui credit iam habeat vitam æternam, supra v.29. & c.3.16. explicauimus.

θεωρῶν, Lactantius verbum rerum esse diuinarū proprium asseruit l.7.c.9. Luc.2.19.

41. *Et murmurabant Iudæi.*] Non tam murmurabant, vt apparet, quod se panem appellasset, quam quod se de cœlo dixisset descendisse, hominem cuius patrem vt ipsi dicunt v.42. matremque, fratres, & sorores ipsi cognoscerent. Etsi August. tract.26. Beda, & Theoph. propterea murmurasse putant, quod se panem appellasset. *Ideo murmurabant,* inquit Beda, *quia panem hunc non intelligebant, panem hunc non esuriebant, hunc panem non amabant. Nam si amarent, vtique non murmurarent.* Euthymius vero existimat, idemque Theophylactus videtur significare propterea murmurasse, quod, cū ipsi panem ab eo corporeum expectarent, spiritualē eum panem promittere viderent, quem, vt Augustinus & Beda dicunt, *non esuriebant.* Animaduerterunt Chrysostomus, & Euthymius paulo ante, cum pane illos corporeo saturasset, statim clamasse verum illū Prophetam esse, qui in mundum venturus erat, v.14. nunc cum illis meliorem, id est, cœlestem promittit panem, quem qui edat, non iterum esuriat, murmurare. Recte Cyrillus ait, videri sibi in veteres sub Moyse Iudæorum mores, & nouos sub Christo intuenti eos quasi hæreditatem à patribus suis murmurationem accepisse, nam & illos in deserto nunc propter cibum, nunc propter potum passim murmurasse.

Mat.13.

Iudæis hæreditarium mos murmurare.

42. *Et dicebant: Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem?*] Ioseph filium appellant ex vulgari opinione. *Putabatur* enim *filius Ioseph* Lucæ 3.23. Videntur satis intellexisse Christum, cum se de cœlo descendisse dixit, significasse se verum filium Dei esse, qui non è terra, sed è cœlo originem habuisset. Propterea enim dubitant, quomodo de cœlo descenderit, cum patrem ac matrem in terris habeat, vt ait Ammonius, διὰ τὴν κατὰ σάρκα μητέρα αὐτοῦ ἀδύνατον ἐνόμιζον ἐξ οὐρανοῦ αὐτὸν καταβεβηκέναι, ἢ εἰς τὸ φαινόμενον ὁρῶντες, οὐ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ θείαν φύσιν ἐννοοῦντες ἐσκανδαλίζοντο. Potest dubitari, quomodo Capharnaitæ Ioseph, & Mariam Christi matrem cognoscerent, cum non in Capharnaum, sed in Nazareth solerent habitare? Primum vrbes illæ duæ non longe distabant. Deinde necesse non est, vt intelligamus eos, qui hoc dicebant, fuisse Capharnaitas, poterant esse Nazareni, aut ex vicinissimis locis eius vrbis, qui illecti miraculis Christum sequerentur.

Ammonius ex manuscr. citatus.

Denique Ioseph & Mariam sæpe fuisse in Capharnaum, illicque vulgo, aut propter se, aut propter

Christum notos fuisse credibile est. Nam & cap.2.12. Christum cum matre, & fratribus suis dicitur descendisse in Capharnaum, illicque per aliquot dies fuisse, estque vero simile illic matrem reliquisse, dum ipse veniret Ierosolymam ad agendum diem festum, vt Euangelista videtur significare. Similis Iudæorum murmuratio narratur apud Matthæū, c.13.55. & apud Marcum, c.6.3.

44. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me traxerit eum.*] Videndum qualis hæc sit ratio; deinde quis verborum sensus. Cum videatur probare voluisse non debere Iudæos murmurare, non satis apparet, quomodo ista ratione probet, quod nemo possit ad se venire, nisi Pater traxerit eum. Inde potius videtur sequi mirum non esse, si ad Christum illi non venirent, sed de illo potius murmurarent, quia à Patre non trahebantur. Quo ergo modo murmurare desinent, si non trahuntur? Hoc quidem interpretum neminem attigisse video, mihi vero concisa oratio videtur esse, ideoq; subobscura; fiet clarior si nonnulla subintelligamus verba. Perinde ergo intelligendum hoc est, ac si Christus diceret: Nolite murmurare de iis, quæ non intelligitis, ideo autem non intelligitis, quia à Patre meo non trahimini, *nemo* enim *potest venire ad me,* quod est intelligere, ac credere, *nisi Pater meus traxerit eum.* Verbum, *potest,* notarunt quidam interpretes non remotam, vt Philosophi vocant, sed proximam actui potentiam significare. Nam etiam qui à Patre non trahuntur, potentiam habere naturalem, vt si à Patre trahantur, veniant: sed eam potentiam remotam esse, nec in actum reduci posse, nisi gratia trahentis Patris adiuuetur. Quemadmodum antequam lumen ad videndum habeamus, naturalem habemus videndi facultatem, sed nisi ea facultas lumine iuuetur, videre ipsa non possumus. Sic se prorsus habet liberum arbitrium, quæ naturalis in bonum, & malum facultas est. Sed in malum per se solum valet: in bonum non nisi gratia iuuetur. Vera hæc sunt. Venire quid sit, ver.37. declarauimus. Venire est credere, vt versu postea 65. explicatur de verbo *traxerit* maior est quæstio. Cum multiplicem vim id verbum habere possit, hæretici eam solam arripuerunt, quæ vna poterat absurdam efficere sententiam. Significat aliquando vim quandam, atque coactionem. *Cum vadis,* inquit, *cum aduersario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad iudicem* Luc.12.58. quanquam illic κατασύρῃ est, hic ἑλκύσῃ, sed sensu eodem. *Et non valebant illud trahere præ multitudine piscium,* Ioan.21.6. vbi idem, quod hic, est verbum ἑλκύσαι, itemque ver.11. *& traxit rete in terram.* & Act.21.30. *Accipientes Paulum trahebant eum extra templum:* & Iacob.2.6. *Ipsi trahunt vos ad iudicia.* Quibus locis omnibus idem verbum ἑλκύειν, quod hoc etiam loco ponitur, manifestum est vim quandam significare. Hanc igitur verbi significationem & Manichæi olim, vt Chrysost. hom. in Ioan. 45. & Theophyl. in commentariis docent, & noui nunc hæretici Lutherani, & Caluiniani præripuerunt, nullum relinqui liberum arbitrium, quando vi homines trahantur. Itaque nobilis quidam eorum interpres hoc epiphonemate commentarium in hunc locum concludit. *Concidit ergo liberum hominis arbitrium, & virium humanarum facultas.* Vt hanc refellamus interpretationem, docendum prius est, aliquando hoc idem verbum non vim, non coactionem, non necessitatem significare, neque refert quicquam vtrum Græce ἑλκύειν, an σύρειν legatur, eiusdem enim, vt diximus, significationis sunt. Si enim nihil aliud quam vim reperitur significare, idem hoc loco videbitur significare: sin aliquid aliud aliquando significat, probabile erit & hoc loco, aliud significare. Quod si probauerimus, satis hæreticorū interpretationem refutabimus. Prou.7.22. *Ignorans, quod ad vincula stultus trahatur,* non enim adolescens, de quo loquebatur, vi, sed meretricio amore trahebatur. & Cant.1.4. *Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum:* & Oseæ 11.4. *In funiculis Adam traham eos,* id est, non vi; sicut trahi leguti boues solent; sed amore & benignitate, vt statim explicat: *In vinculis charitatis.* Apoc.12.4. Draco tertiam partem stellarum traxisse secum dicitur, vi vtique non traxit, sed exemplo. Idem constat ex vsu loquendi, trahi dicimur, non solum cum cogimur, aut impellimur; sed etiam cum ducimur, & inuitamur, immo & cum voluptate allicimur: *Trahit sua quemque voluptas,* dixit ille, & trahi nos studio laudis alter egregius bene dicēdi artifex dixit. Obseruauit hoc ipsum D. Augustinus tractatu in hunc locum 26. & sermone 2. de verbis Apost. *Nolite cogitare* (inquit tract.26.) *inuitum trahi; trahitur animus & amore. Nec timere debemus, ne ab hominibus, qui verba perpendunt, & à rebus maxime diuinis longe remoti sunt, in hoc scripturarum sanctarum euangelico verbo forsitan reprehendamur: & dicatur nobis, quomodo voluntate credo, si trahor? Ego dico parum est voluntate ire, etiam voluptate traheris. Quid est trahi voluptate? Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Est quædam voluptas cordis, cui panis dulcis est ille cœlestis. Porro si poetæ dicere licuit, Trahit sua quemque voluptas, non necessitas, sed voluptas, non obligatio, sed delectatio, quanto fortius nos dicere debemus, trahi hominem ad Christum, qui delectatur sempiterna vita?* Et infra: *Ramum viridem ostendis oui, & trahis illam. Nuces puero demonstrantur, & trahitur. Et quod currit, trahitur, amando trahitur, sine læsione corporis trahitur, cordis vinculo trahitur. Si ergo ista, quæ inter delitias, & voluptates terrenas reuelantur, amantibus trahunt, quoniam verum est Trahit sua quemque voluptas, non trahit reuelatus Christus à Patre? Quid enim fortius desiderat anima, quam veritatem?* Et sermo.2. de verbis Apost. *Nemo,* inquit, *venit ad me nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. Non dixit duxerit, sed traxerit. Ita violentia cordi fit, non carni. Quid ergo miraris? crede, & venis; ama, & traheris. Ne arbitreris istam asperam, molestamq; violentiam; dulcis est, suauis est, ipsa suauitas te trahit. Nonne ouis trahitur, cum esurienti herba monstratur? & puto, quia non corpore impellitur, sed desiderio colligatur. Sic & tu veni ad Christum, noli longa itinera meditari. Vbi credis, ibi venis. Ad illum enim, qui vbique est, amando venitur non nauigando.*

Liberū arb. in malū per se solum valet, in bonū nō nisi gratia adiutū.

Quid significet hic verbū traxerit.

Trahendi verbum nō semper vim & necessitatem significat.

Virgil. Eclo. 2.

Sic pro Archia poeta.

Psal.36.4.

Ostendimus trahendi verbum non semper vim, necessitatemq; significare; probandum nunc est ita etiā hoc loco accipi, vt vim non significet, aut necessitatem. Primum videamus, quomodo Pater trahat. Trahit nimirum sicut Rex ille, qui nuptias filio suo fecisse dicitur Matt.22.1. Rex enim ille Deum procul dubio significabat, qui Christo filio suo nuptias faciebat. At ille non cogendo, sed inuitando homines traxit. Si enim coegisset: Omnes venissent; at multi venire noluerunt; illi ergo ipsi, qui venerunt non coacti, non necessitate vlla compulsi venere. At dicit seruo, *Compelle intrare,* Luc.14.23. Illa ipsa compulsio nihil aliud quàm diligentem, vehementemq; exhortationem significat populari genere loquendi, quo cōpelli nos dicimur, cum vehementer rogamur. Non alio opus est argumento, quam quod iidem isti, qui tracti à Patre non sunt, hoc ipso loco, & aliis pene innumeris reprehendantur, quod ad Christum venire noluerint; venire igitur potuerunt: & cum nemo ad Christum nisi trahente Patre venire possit; & trahi potuerunt, si voluissent; qui ergo tracti sunt, ideo tracti sunt, quia trahi voluerunt; non ergo aut coacte, aut necessario, sed libera voluntate tracti sunt. Tene-